

Žwirkowisko - proměny symbolu

(K česko-polským vztahům na Zaolzí ve třicátých letech 20. století)

Mečislav Borák

In: *Žwirkowisko. Historia i współczesność miejsca pamięci legendarnych lotników polskich Franciszka Żwirki i Stanisława Wigury*. Praca zbiorowa pod red. Józefa Szymeczka. Czeski Cieszyn, Kongres Polaków w Republice Czeskiej w wydawnictwie Olza 2002, s. 84-114 (v polském překladu).

Místo tragické smrti polských letců v lese na kraji Dolního Těrlicka, nazývané od té doby zdejšími obyvateli důvěrně a s láskou „Žwirkowiskem“, se takřka vzápětí stalo nejen pietním místem k uctění památky odvážných „dobyvatelů prostoru“, dědiců ikarské legendy, ale i symbolem hrdosti zaolzaňských Poláků na svou velkou Vlast a na trvalost pouta, které je přes nepřízeň osudu k ní vždycky vázalo a dávalo jim i ve zlých časech naději a sílu k přežití. Symbol „Žwirkowiska“ měl ještě mnoho dalších významů, jež se v průběhu let měnily.

Některé z nich bych chtěl ve svém příspěvku připomenout. Podrobněji se zaměřím zvláště na oslavy třetího výročí tragédie v roce 1935, výrazně ovlivněné vzrůstem napětí v tehdejších československo-polských vztazích. Zároveň se čtenářům omlouvám za případné opakování některých faktů, jež zmíněným událostem předcházely a byly již vzpomenuty v předchozích příspěvcích. Budu se však aspoň snažit, abych je představil v méně obvyklém pohledu.

Letci - hrdinové nové doby

Zkusme si nejprve představit onu výjimečnou atmosféru třicátých let minulého století, v níž mělo letectví ve společnosti mnohem výsadnější postavení, než tomu bylo kdykoliv dříve či později. V roce 1932 byli průkopníci letectví už dávno legendami, i když od jejich prvních vzletů neuplynuly ještě ani tři desítky let. Dosud byl naživu jeden z prvních skutečných letců, mladší z bratří Wrightů Orville (poprvé vzlétli v roce 1903), stejně jako třeba první letecký přemožitel kanálu La Manche Louis Blériot (přeletěl průliv v roce 1909). „Odvážní muži na létajících strojích“ však už nebyli pouhou poutovou atrakcí k ohromení a pobavení diváků. První světová válka učinila z letadla účinnou

zbraň a proměnila kusovou a polosoukromou výrobu letadel ve významné průmyslové odvětví. Začalo soupeření o to, kdo dříve vyrobí letadlo schopné létat dál, výš, déle a rychleji, které je ve vzduchu obratnější či uveze těžší náklad. Ještě byl v živé paměti první přelet Charlese Lindbergha přes Atlantik (1927) či lety Richarda E. Byrda nad severním a jižním pólem (1926 a 1929). Nebylo snad měsíce, aby nevznikl nějaký nový letecký rekord.

Letci byli hrdiny nové doby a miláčky svých národů, pro něž získávali v honbě za rekordy a ve světovém sportovním klání mimořádnou prestiž. Úspěchy v podobných soutěžích v době mezi světovými válkami svým způsobem totiž nahrazovaly rozvášněným národům skutečné bojové střety, k nimž se už schylovalo. Letecké rekordy posunující rychlým tempem hranice lidských možností posilovaly sebevědomí národa, jehož příslušník rekordu dosáhl. Letci byli zahrnováni přízní veřejnosti srovnatelnou snad jen s obdivem k dnešním hvězdám pop music. Například 10. září 1932, pouhý den před těrlickou katastrofou, psaly noviny o slavném přivítání britského letce J. A. Mollisona v Londýně. Po překonání oceánu přijel v průvodu své ženy do Londýna, kde na nádraží už čekaly tisíce obdivovatelů. Zahrnuli ho květinami a odnesli na ramenou do slavnostně vyzdobeného auta, špalíry v ulicích mu provolávaly slávu. Slíbil jim, že se brzy pokusí přeletět Atlantik oběma směry.¹

K nejprestižnějším leteckým závodům v Evropě patřily v té době Mezinárodní závody turistických letadel, „Challenge International Avions de Tourisme“.² V prvních dvou ročnících dominovali piloti Aeroklubu Německa a vše nasvědčovalo tomu, že ani v roce 1932 tomu nebude jinak. Třetí vítězství Němců by znamenalo, že jim putovní pohár věnovaný zakladatelem závodu Aeroklubem Francie zůstane natrvalo. Tím větším překvapením bylo vítězství polského letce Franciszka Żwirka na letadle polské výroby RWD-6, v němž Żwirka doprovázel jeden z konstruktérů stroje inž. Stanisław Wigura. Zpráva v českém tisku uváděla: „Z Berlína, 28. 8. - Dnešní závěrečná zkouška okružního evropského letu přivábila na tempelhofské letiště obrovské množství obecnstva, které s dychtivostí očekávalo výsledek závodu. Třebaže Polák Żwirko měl náskok pěti bodů, nebyla vyloučena možnost, že některý z Němců dosáhne při dnešním závodě větší rychlosti. Jistoty bylo dosaženo, když došla zpráva, že Żwirko prošel první kontrolní stanicí Frankfurt nad Odrou a že i v dalších stanicích Kirchhaimu a Dobrilugku byl hlášen

¹ *Jak jsou vítáni odvážní letci v cizině.* Polední ostravský deník (dále jen POD), 10. 9. 1932.

² Slovo „challenge“ znamená v angličtině i ve francouzštině „výzvu“ a stalo se označením všech závodů o získání putovní ceny či poháru (challenge trophy, challenge cup).

jako vedoucí. /.../ Po provedené celkové klasifikaci byl uznán vítězem mezinárodního závodu Polák Żwirko, který dosáhl celkového počtu bodů 461 a získal tím první cenu, vypsanou pro okružní evropský let - 100.000 francouzských franků.“³

Varšava se konečně dočkala. Tak jako v Paříži, Londýně, New Yorku či Berlíně mohli teď nosit své letecké hrdiny na ramenou i Poláci. Na varšavském letišti v Mokotově je čekalo několik desítek tisíc nadšených fanoušků, kteří je skoro hodinu svírali v objetí, až přitom přišel Żwirko o botu i s ponožkou. Triumfální cesta městem v otevřeném voze se jistě vyrovnala těm dosud známým jen ze zahraničních filmových týdeníků. Oslavy pokračovaly déle než týden, svého hrdinu uvítali v Dęblinu, Bydgoszczi, Wilně. Z Prahy přišlo pozvání na mezinárodní letecký meeting, pořádaný v neděli 11. září 1932. Żwirkowski se prý letět moc nechtělo, byl dlouhými oslavami unaven možná ještě víc než závodem. Letiště v Praze ale dobře znal, vedla přes ně nejen trasa jeho vítězné „challenge“, ale stejně vítězný „Let malé dohody a Polska“ v roce 1927. Pražský a varšavský aeroklub se spolu dohodly a určené mužstvo už 10. září odletělo se třemi letouny do Československa. Żwirko se však rozhodl, že poletí až v neděli. Večer před odletem trochu odpočíval a až do desáté hrál s kamarády bridž. Vstával ráno o páté, protože o osmé měl být už v Brně, aby společně s celou skupinou pokračovali do Prahy. Spolu s inž. Wigurou odstartovali pár minut po šesté na stejném stroji, s nímž tak slavně zvítězili v Berlíně. Dvě hodiny poté je nad Dolním Těrlickem srazila k zemi vichřice.⁴

Po katastrofě se v polském tisku objevila otázka, proč se Żwirko před odletem nezeptal meteorologů na předpověď počasí. Už v sobotu se totiž očekávalo, že se počasí postupně výrazně zhorší nejen v Polsku, ale v celé Evropě. Také proto odletěla hlavní skupina z Varšavy už v sobotu a žena velvyslaneckého rady Velké Británie ve Varšavě paní Wercerová, zdatná sportovní pilotka, která se chystala na meeting do Prahy až v neděli, kvůli meteorologické předpovědi svůj let raději odložila.⁵ Těžko však ex post radit tak zdatným letcům, jakými Żwirko a Wigura nesporně byli. Ostatně, nebyli v těch dnech jedinými letci, co nic nedali na předpověď počasí a vzlétli. Bouře se hnala od západu a už v sobotu 10. září překazila let známého britského letce Hutchinsona přes Atlantický oceán. Pokoušel se jej přeletět i se svou rodinou (manželka a dvě dcery) na letadle „Flying Family“, Létající rodina. V 15.10 hod. zachytila radiová stanice v Angmaksaliku v Grónsku jeho SOS, když musel nouzově přistát na moři. Ihned mu vyjel

³ *Polský letec zvítězil v okružním letu Evropou.* POD, 29. 8. 1932.

⁴ ŻWIRKO, H.: *Franciszek Żwirko.* Wyd. II. Warszawa 1988, s. 150-151.

⁵ *Ostatnia droga śp. por. Żwirki i inż. Wigury.* Ilustrowany Kurier Codzienny (dále IKC), 15. 9. 1932.

na pomoc britský rybářský parník „Lord Talbot“, který však na místo nehody dorazil až v půl osmé večer. Po letadle, které se naposled ozvalo v 16. 23 hod., už nebylo na moři ani stopy.⁶ O něco lépe dopadli francouzští vzduchoplavci, kteří v sobotu odpoledne vzlétli v Paříži v balonu a chtěli doletět do Bruselu. Bouře je však hnala přes celé Německo až do Slezska k Legnici, kde přistáli u vesnice Nieder Harpersdorf odpoledne 12. září.⁷ Mohli mluvit o štěstí. Bouře nad pobřežím Baltu strhla v Gdaňsku cirkusové stany, zvířata byla provizorně umístěna v městských stájích.⁸ V Krakově udeřily blesky do wawelských věží, spálily kostelníkovi šaty a poškodily osvětlení. Viděli tu i kulové blesky. Silné bouře byly hlášeny též na Wilensku a Nowogrodzku.⁹

Je zajímavé, že téhož dne, kdy v Těrlicku zahynuli polští letci, zemřel v závodní nemocnici ve Vítkovicích český letec Václav Tichopád.¹⁰ Byl obvodním policejním inspektorem a obětavým propagátorem letectví na Ostravsku v rámci Masarykovy letecké ligy. Ta chtěla v neděli 11. září pořádat na improvizovaném letišti u jámy Odra v Přívoze (Ostrava tehdy ještě žádné letiště neměla) velký letecký den. „Hlavní atrakcí při tomto leteckém dni mělo být plachtění obvodního inspektora Tichopáda na letadle jeho vlastní konstrukce,“ psaly noviny.¹¹ Letec horlivě trénoval. Jeho letoun přivázaný lanem k nákladnímu autu, které řídil jeho bratr, se vznesl do výše asi 60 metrů a náhle se zřítíl k zemi. Pilot provedl zákrut a nevypnul včas lano, které letadlo strhlo. Příštího dne se Tichopád v nemocnici probal z bezvědomí a chtěl, aby mu ukázali noviny se zprávou o nehodě. Litoval, že letecký den už asi nestihne. K večeru však přišla krize, z níž se už nevzpamatoval. Letecký den v Ostravě byl o týden odložen, kvůli úmrtí polských letců i Tichopáda, především však též pro nepříznivé povětrnostní podmínky. Tichopáda pohřbívali v ostravském krematoriu ve stejný den, kdy Těšínem procházel smuteční průvod s ostatky polských letců odváženými k pohřbu do Varšavy. Tak jako Žwirka a Wiguru doprovázelo z Těrlicka k hranici do Těšína devět československých vojenských letadel od letky z Olomouce, jež

⁶ *Katastrofa letadla s Hudchinsonovou rodinou na moři.* POD, 12. 9. 1932.

⁷ *Balon francouzských letců zahánán bouří do Německa.* POD, 13. 9. 1932.

⁸ *Prudká bouře nad severním Německem.* POD, 13. 9. 1932.

⁹ *W kręgu burz i katastrof.* IKC, 15. 9. 1932.

¹⁰ *Pilot Tichopád skonal.* POD, 12. 9. 1932. Bylo mu 32 let a pocházel ze Staré Bělé.

¹¹ *Tragické letecké neštěstí v M. Ostravě.* POD, 9. 9. 1932.

shodila věnce k jejich rakvím, uctili shozením kytic květů památku Tichopádovu piloti dvou letadel z Opavy a Ostravy.¹²

Letecké katastrofy nebyly tedy v oné době ničím výjimečným. Co způsobilo, že právě tragický let Żwirka a Wigury se tak výrazně zapsal do historie? Nepochybně tu měly své místo zmiňované dobové psychologické aspekty, ozvláštňující letce aureolou výjimečnosti. Oba byli mladí, v plné síle životní síle. Dopomohli Polsku k tomu, aby se zařadilo po bok evropských leteckých mocností aspoň na soutěžích, když v kvalitě a síle vojenského letectva za nimi dále značně zaostávalo. Svým vítězstvím srazili hřebínek sebevědomým Němcům a v příštím ročníku „Challenge“ v roce 1934 to dalším vítězstvím znovu potvrdil jejich nástupce kapitán Jerzy Bajan. Od jejich triumfu k tragické smrti uplynula jen osudově krátká chvíle. Stali se skutečnými národními hrdiny své doby a jejich smrt tento fakt ještě více zvýraznila.

Jistě tu ovšem spolupůsobila i ona všem lidem společná, věčná a povznášející legenda o Ikarovi. Česká strana přijala zprávu o katastrofě s mimořádnou pozorností a nelíčeným pohnutím plynoucím zvláště z faktu, že k nehodě došlo na území Československé republiky a při letu na do Prahy, kde se již chystaly přípravy na slavnostní uvítání leteckých mistrů. Dokonce Polední ostravský deník, obvykle Polákům nepřilíš nakloněný, v oněch dnech uváděl: „Celé Československo, zvláště letecké kruhy a vojenské, želí ztráty, která postihla spřátelený stát republiku polskou tragickou smrtí kapitána Fr. Żwirka a inž. Wigury. /.../ I náš list, který se živě zajímal o rozvoj polského letectví a ze srdce přál každé zasloužené vítězství kapitánu Żwirkovi, hrdinovi vzduchu, projevuje Polsku upřímnou soustrast nad tragédií, která polské letectví postihla.“¹³ Rakve s ostatky letců doprovázela do Polska čestná rota českotěšínské vojenské posádky v čele s velitelem podplukovníkem Jarošem a vojenská hudba pěšího pluku z Místku. Ve smutečním průvodu kráčeli další českoslovenští důstojníci včetně brigádního generála Melichara, který zastupoval ministra národní obrany a zemského vojenského velitele. Ministr národní obrany ČSR dr. Karel Viškovský zaslal maršálku Piłsudskému depeši s projevy soustrasti.¹⁴

Polský tisk tento přístup po zásluze oceňoval: „Wczoraj granica polsko-czeska nie istniała. /.../ Władze republiki czechosłowackiej uczyniły wszystko, co mogły, by pochód

¹² *Devět letadel doprovázelo mrtvé polské letce k hranicím.* POD, 13. 9. 1932; *Poslední cesta ostravského propagátora letectví insp. Tichopáda.* POD, 14. 9. 1932.

¹³ *Sportovní letadlo polského letce Żwirka se zřítilo na Těšínsku.* POD, 12. 9. 1932.

¹⁴ *Devět letadel...*, c.d.

wypadł jak najokazalej. Armia czeska oddawała polskému poručníkovi i polskému inženýrovi honory, jak kdyby to byli oficerowie ich własnej armji. Więcej, udział narodu czeskiego przekroczył ramy oficjalnego współczucia, szablonowej żałoby. Uczczono pamięć nie oficera narodu zaprzyjaźnionego, oddano hold bohaterowi. Można powiedzieć, że całe społeczeństwo czeskie dzieliło smutek i žal.”¹⁵ Objewovaly se i nepřlíš opodstatněné naděje, že prolitá krev upevní česko-polské bratrství: „Trzeba to powiedzieć otwarcie i szczerze, że władze czeskie zajęły po katastrofie polskich lotníků stanowisko godne najwyższego uznania. Nie czyniono żadnych trudnoścí w przejeździe delegacyj polskich i komisji, dopuszczono polskich oficerów w mundurach na stronę czeską. Widać było, że te objawy sympatji nie są czemś sztucznie wyhodowanym. Powiedzenie: braterstwo - stało się przez chwilę przynajmniej czemś realnem.”¹⁶

Je známou pravdou, že vojáci, možná kvůli specifičnosti svého řemesla, si mohou snadno porozumět, a o letcích to platí dvojnásob. Dokazuje to např. přijímání našich vojáků v Polsku po německé okupaci zbytku Československa, účast československých letců v obraně Polska v záříjové kampani či slavná postava hrdiny bitvy o Británii českého pilota Josefa Františka, který sloužil v polském letectvu. Lze proto pochopit vstřícný postoj armády a zvláště letců z brněnského aeroklubu k uctění památky polských letců, jenž přes vážné krize ve vztazích obou národů a států přetrvával.

Českoslovenští letci měli svým polským kolegům zprvu co závidět. Na Žwirkově vítězné „Challenge 1932“ obsadili major Kalla, šéfpilot Anderle a major Klepš pouze 12., 19. a 21. místo.¹⁷ Na Bajanově vítězné „Challenge 1934“ to už bylo trochu lepší - Ambruš, Anderle a Žáček byli na 4., 8. a 14. místě a v klasifikaci národů jako družstvo dokonce zvítězili.¹⁸ Teprve koncem třicátých let se mezi světovou leteckou elitu prosadil uznávaný letecký akrobat a vítěz četných mezinárodních soutěží František Novák, nazývaný „král vzduchu“.¹⁹ V této souvislosti stojí ještě za zmínku náhodná, ale symbolická shoda okolností spočívající v tom, že právě 12. září 1932, tedy v den, kdy převáželi ostatky polských letců z Těrlicka do Těšína, se v Praze narodil Ladislav Bezák, první československý mistr světa v letecké akrobacii.²⁰

¹⁵ *Padły słupy graniczne...* IKC, 15. 9. 1932.

¹⁶ *Sosny rozdarte - maszt śmierci Żwirki i Wigury. Braterstwo przez krew.* IKC, 15. 9. 1932.

¹⁷ *Polský letec zvítězil...*, c.d.

¹⁸ *Kapitán Ambruš není úplně spokojen.* POD, 15. 9. 1934.

¹⁹ Zemřel v roce 1940 ve Francii a posmrtně byl povýšen do hodnosti majora.

²⁰ Stal se mistrem světa v roce 1960.

Symbol bratrství a česko-polské spolupráce?

Už 11. září 1932 se přímo na místě tragédie spontánně zrodil záměr na vybudování pomníku polským letcům a vznikl výbor, který se realizace této myšlenky ujal. O týden později byl výbor v Českém Těšíně rozšířen a pod předsednictvím Dr. Leona Wolfa začal organizovat sbírky a další přípravné práce. Zanedlouho měl už 60 členů z řad místních polských činovníků a patronát nad ním přijal ostravský konzul RP Dr. Karol Ripa. Moravský aeroklub z Brna, kam směřoval tragický let, však přišel s podobným záměrem, takže se zástupci obou složek počátkem roku 1933 domluvili na spolupráci. Na společné schůzi zástupců Komitétu a Aeroklubu 26. února 1933 v Moravské Ostravě bylo dohodnuto, že stavbu pomníku a sochařské práce provedou sochaři Jan Raszka a Julius Pelikán.²¹ Pomník měl stát na prostranství na Kostelci vedle kostela, aby byl do daleka vidět. Peněžní sbírky organizovaly obě složky samostatně. Na dalším setkání 22. dubna 1933 v Brně bylo stanoveno oficiální datum odhalení pomníku na 10. září 1933. Sochař Pelikán, který měl čerstvé zkušenosti s tvorbou leteckého pomníku českému letci Malkovskému,²² se pustil do díla a zdálo se, že nic už nestojí v cestě zdárné realizaci společného záměru.

„Tragická smrt dvou polských leteckých hrdinů Żwirka a Wigury sblížila Čechy s Poláky na Těšínsku více než kdy jindy,“ prohlásil 2. října 1932 v Poznani činovník Svazu slezských katolíků Karol Junga na schůzi spolku Opieka polska nad rodakami na obczyźnie, v jehož čele stál primas Polska, kardinál P. Hlond. Projevem polsko-českého sblížení byla i návštěva maršálka polského senátu Władysława Raczkiewicze na Ostravsku a na Těšínsku v únoru 1933, při níž si prohlédl též místo letecké katastrofy

²¹ V polské literatuře bývá často chybně uváděn jako Alois Pelikán (např. RUSNOK, J.: *Pod Czantoryją*. Gawendy o ziemi rodzinnej. Katowice 1984, s. 147 apod.). Narodil se 23. 7. 1887 v Novém Veselí, okres Žďár nad Sázavou, zemřel 17. 2. 1969 v Olomouci. Byl známým sochařem, a medailérem, žákem J. V. Myslbeka na pražské Akademii výtvarných umění. Ze sochařských prací lze jmenovat např. pomník Mistra Jana Husa v Hranicích, J. A. Komenského ve Fulneku a T. G. Masaryka v Novém Bohumíně, výzdobu chrámu v Olomouci, z medailérské tvorby např. plaketu L. Janáčka, medaile arcibiskupů A. C. Stojana a L. Prečana aj. Jeho syn Jiří (1923-1999) byl známý politik, ústřední ředitel Čs. televize v letech 1963-1968, poslanec Evropského parlamentu za Italskou socialistickou stranu (1979-1989) a vydavatel exilového časopisu *Listy*. Viz TOMEŠ, J. a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. II. díl, Praha 1999, s. 546-547.

²² Český letecký akrobat František Malkovský, rodák z okolí Benešova u Prahy, kde stojí Pelikánův pomník, proslul letem na zádech a dvojitým loopingem; zahynul 8. 6. 1930 v Karlových Varech.

v Těrlicku.²³ Společně vybudovaný pomník se údajně měl stát „widomym symbolem nowej ery“, éry „rzeczywistego braterstwa, które zostanie wprowadzone w czyn przedewszystkiem na tym terenie, gdzie spotykają się obydwie narodowości w twardej życiu codziennym...“. Polské obyvatelstvo na československé straně hranice se mělo stát „naturalnym łącznikiem pomiędzy obydwoma narodami“, neboť katastrofa v Cierlicku „przekreśliła raz na zawsze nieporozumienia polsko-czeskie“.²⁴

Podobné úvahy se objevovaly v tisku pod bezprostředním dojmem katastrofy, kdy společně sdílený zármutek zastiňoval nedávné spory. Ještě častěji se však jimi argumentovalo až dodatečně jako vhodnou výčitkou, že ona doba idylického porozumění byla přerována další roztržkou, jež na sebe nenechala dlouho čekat. Sotva totiž bylo možné chtít po menšině, navíc usídlené u historicky nedávné a citlivé hranice státu svého mateřského národa, aby se stala jakýmsi mostem porozumění mezi oběma národy a státy, když musela trvale zápat s hrozbou asimilace a každodenně hledat ve většinové společnosti prostor ke svému rozvoji.

Stejně snadno, jako se v novinách objevovaly příliš růžové vidiny nastávajícího česko-polského bratrství, zavládlo v nich najednou přesvědčení, že „nadzieje te zawiedzono sromotnie. Jeszcze nie przebrzmiały echa tragedii cierlickiej, jeszcze w sercach polskich drgała struna braterstwa, poruszona wielkimi wspólnymi manifestacjami polsko-czeskimi, a już po Śląsku rozeszła się wieść hjobowa, że na odwieczne prawa ludu polskiego szowiniści czescy gotują nowy zamach...“. Z bratrství byl rázem „brutalny policzek“, wymierzony przeciwko „dobrej woli i chęci współpracy“, „grom z jasnego nieba“ a „rzucenie rękawiczki, wyzywającej całą ludność polską do walki w obronie najbardziej zagrożonej pozycji. Cierlicko, zroszone krwią bohaterskich lotników polskich, wstrząsnęło sumieniem społeczeństwa, zespalaając je w zwartym i karnym szyku obronnym“.²⁵

Rozbuškou výrazného zhoršení česko-polských vztahů se stalo obsazení místa faráře v těrlické římsko-katolické farnosti, k níž příslušelo i pět okolních obcí. Zdejší farář Oskar

²³ GAWRECKI, D.: *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*. Studie o Těšínsku 15, Český Těšín 1999, s. 225. O návštěvě maršálka byl natočen film, který se v roce 1935 polští politici neúspěšně pokusili získat, neboť loajální tendence snímku již neodpovídaly novým představám o vztazích mezi ČSR a Polskem.

²⁴ WOJNAR, W.: *Prawda o Cierlicku, gdzie Żwirko i Wigura startowali do wieczności*. Przedruk z „Prawa Ludu“. Czeski Cieszyn 1934, s. 38.

²⁵ Tamtéž, s. 38 a 53.

Zawisza zemřel 18. ledna 1933. Patřil k předním činovníkům Svazu slezských katolíků a k významným postavám polského národního života v regionu. Právě on sloužil první zádušní mši za mrtvé letce 12. září 1932 na Kostelci na místě katastrofy a doprovázel pak pohřební průvod až k hranici. Nejen v očích svých polských farníků se tak spojil s nedotknutelnou legendou Żwirkowiska, takže cokoliv, co mohlo být pokládáno za neúctu k jeho památce, vnímala polská veřejnost s mimořádnou citlivostí. V očích úřadů však měl jistý vroubek - až do intervence ministerstva školství a kultury v květnu 1930 odmítal vyslyšet přání svých českých farníků, aby se v těrlickém kostele konaly jednou měsíčně bohoslužby v češtině. Po jeho smrti byla těrlická farnost obsazena českým farářem dr. Vítem Mojžíškem, což mezi polským obyvatelstvem vyvolalo nebývalou vlnu rozhořčení a protestů. Hovořilo se o porušení úmluvy o tom, že uprázdněná místa farářů budou obsazována osobami stejné národnosti, jaké byl jejich předchůdce. Češi i Poláci si byli dobře vědomi významu církve a školy při formování národního vědomí obyvatel Těšínska, jak ho dokládaly časté a výrazné zvraty ve statistikách, zjišťujících při sčítání lidu národnost v jednotlivých obcích. Právě těrlické farnosti se dotkly jazykové spory už v letech 1862-1864. V novém sporu poukazovala česká strana na fakt, že o obsazení farnosti rozhodly církevní orgány - kardinál Bertram z vratislavské diecéze, vycházející z návrhu konference děkanů; Zemský úřad v Brně církevní volbu pouze potvrdil. Polská strana viděla za rozhodnutím intriky českých šovinistů, které zhatily jmenování polského kněze a katechety polské školy v Karvině Karola Maultze. Polští činovníci se s žádostí o podporu obrátili na patrona farnosti hraběte Larische, poslali memoriál a posléze i deputaci ke kardinálu Bertramovi, zorganizovali podpisovou petici k Zemskému úřadu v Brně. Polští farníci bojkotovali bohoslužby faráře Mojžíška a naléhali na něj, aby podal rezignaci. Žádný z těchto kroků však nedosáhl změny situace.²⁶

Spor o faru v Těrlicku se přenesl do veřejného života v regionu. Dotkl se např. i známého polonofila prof. Františka Krále, předsedy Česko-polského klubu v Moravské Ostravě. Poláci ostře odmítli jeho kritiku v polském tisku, podle níž rozhodnutí církevních orgánů ovlivnila taktická chyba vedoucích představitelů polských organizací z Těšínska, kteří neintervenovali včas a důsledně za svého kandidáta. Česká strana Krále neprávem nařkla, že se pokoušel přemluvit faráře Mojžíška k odstoupení, a kritizovala jeho výroky o tom, že není třeba se divit, že se polská menšina brání asimilaci a že je spíš

²⁶ Ke sporu viz české argumenty v pracích PIŤHA, E.: *Jazykový a národnostní spor v těrlické farnosti v letech 1862-1864*. Místek 1934; CHMELARŮ, J.: *Polská menšina v Československu*. Praha 1935. - Polské argumenty viz WOJNAR, W.: *Prawda o Cierlicku*, c. d.

ostudou Čechů, když jako většinový národ nejsou schopni učinit rozumné ústupky v zájmu polské menšiny. Československý konzul v Katovicích si na ministerstvu zahraničí dokonce stěžoval na Královu „protičeskoslovenskou činnost“ a navrhoval, aby mu v ní úřady zabránily.²⁷

Vrcholný orgán polské menšiny, Komitet Międzypartyjny Stronnictw Polskich w Czechosłowacji, se na svém zasedání 13. května 1933 usnesl, že pokud bude farnost v Těrlicku obsazena farářem české národnosti, vyzve polské strany v Československu, aby zvážily odvolání svých představitelů z jakékoliv spolupráce s Čechy a odmítly spoluúčast na jakýchkoliv společných podnicích a slavnostech. Zároveň zdůraznil, že „zamierzone wspólne uroczystości z okazji odsłonięcia pomnika Żwirki i Wigury w Cierlicku, jako miejscowości, dotkniętej bezpośrednio stratą polskiej placówki, będą niemożliwe“. Na tuto výzvu záhy reagoval polský Komitet Budowy Pomnika Żwirki i Wigury w Cierlicku, který se na svém zasedání 27. května 1933 v Českém Těšíně usnesl nepodílet se na slavnosti odhalení pomníku, který měl být pořízen ze společných polských a českých finančních prostředků. Zároveň vyzval polskou menšinu, aby se zdržela jakékoliv účasti na této slavnosti a přislíbil, že na lesní parcele na místě neštěstí v nedaleké budoucnosti „funduszami wyłącznie polskimi wystawi pomnik, względnie odpowiednią budowę pamiątkową“. Ve zdůvodnění svého rozhodnutí uvedl: „Komitet zdaje sobie dobrze sprawę z tego, jakieby rozgoryczenie i oburzenie przeciw niemu nastąpiło, gdyby na terenie tej miejscowości, gdzie sprawa polska doznała tak bolesnej krzywdy, Polski Komitet, reprezentujący tutejszą ludność, razem z Czechami odsłaniał pomnik, mający być symbolem braterskich uczuć obu narodów i gdyby imieniem pokrzywdzonego ludu głosił przyjaźń i słowiańską solidarność.“²⁸ Názory na postavení pomníku se tedy po několika měsících iluzí o možné spolupráci vrátily tam, kde byly hned na počátku. Už ve své první výzvě ke krajanům v září 1932 totiž Komitet uváděl, že „polska ludność w Czechosłowacji powinna swojemi własnymi siłami postawić na miejscu wypadku pomnik“.²⁹

Tak se stalo, že pomník zhotovený českým sochařem Juliem Pelikánem nebyl v Těrlicku odhalen. Paradoxně jej to uchránilo před zničením, neboť němečtí okupanti

²⁷ Tamtéž, s. 40, 66, 81; GAWRECKI, D.: *Politické a národnostní poměry*, c.d., s. 211, 277.

²⁸ WOJNAR, W.: *Prawda o Cierlicku*, c. d., s. 56-58.

²⁹ *Odezwa Komitetu budowy pomniku Żwirki i Wigury w Cierlicku*. Prawo Ludu, r. 4, nr 39, 22. 9. 1932.

v prosinci 1940 celý areál Żwirkowiska zpustošili. Pomník přečkal válku a v roce 1950 byl vztyčen přímo na místě tragédie, kde stojí dodnes.³⁰

V létě 1933 se již blížilo první výročí tragédie a polské organizace i československé úřady si uvědomovaly, že je třeba přichystat důstojnou vzpomínku této události. Poblíž Horního Těrlicka byl v červenci zřízen tábor polských harcerů z hufca orłowskiiego, vedený instruktorem Ludwikem Kohutkem, úředníkem katovického vojvodství, který své svěřence vychovával v polském národním duchu. Pracovali na úpravě místa katastrofy, rovnali terén, čistili les a zvelebovali celé okolí. Akci prý inspiroval konzul Ripa, který se 13. července zúčastnil večerní vzpomínkové slavnosti harcerů. Konala se tu i polní mše s účastí 500 lidí z celého okolí. V srpnu v úpravách památného místa pokračovalo třicet vojáků technického oddílu 8. pěšího pluku z posádky v Českém Těšíně pod velením majora Štěrby. Kamenický mistr Śmilowski z Hnojníku zhotovil pamiątkowy glaz se jmény letců a datem katastrofy. Pozemek byl oplocen a byl na něm umístěn dřevěný kříž se symbolem vrtule. U cesty v místech, kam byly po katastrofě přeneseny ostatky letců, vznikly dva symbolické hroby zdobené květinami.³¹

Nedlouho před slavností varoval český tisk, že Poláci chtějí přeměnit vzpomínkovou slavnost v Těrlicku v polskou národní manifestaci a využít této příležitosti k protistátním projevům.³² Slavnost svolal Komitet Budowy Pomnika Żwirki i Wigury na neděli 10. září 1933. Z Polska se chystalo přijet 45 uniformovaných motocyklistů vojenského železničního oddílu z ředitelství státních drah v Katovicích a s doprovodem polských novinářů. Ministerstvo zahraničí chvíli váhalo, zda výpravě udělí víza, ale ostravský policejní ředitel doporučil žádost ke kladnému vyřízení.³³ Podle zpráv z tisku přijely z Polska tři zvláštní vlaky s návštěvníky z Katovic, Krakova, Bílska a Tarnowa. Mši v kostele sloužil děkan Knypš z Fryštátu, ke katolíkům kázal kněz Nowak ze Stonavy, k evangelíkům pastor Teper z Bludovic. Za Komitét promluvil jeho předseda poslanec Wolf. Přítomen byl konzul Ripa a četné osobnosti z Varšavy a Krakova. K českým hostům patřil zástupce Moravskoslezského zemského úřadu okresní hejtman dr. Gella z Českého Těšína, okresní hejtman dr. Hölling z Fryštátu, delegace Moravskoslezského aeroklubu

³⁰ RUSNOK, J.: *Pod Czantoryją*, c. d., s. 148; SZYMECZEK, J.: *Pomnik stanął dopiero w 1950 roku...* Głos Ludu, 19. 9. 1997.

³¹ Tamtéž; RUSNOK, J.: *Pod Czantoryją*, c.d., s. 147; Zemský archiv Opava (dále jen ZAO), fond Policejní ředitelství města Ostravy, prezidiální spisy (dále jen PŘMO), 1933, karton 344, sign. 1/26.

³² *Ne pietní projev, ale polsko-nacionální manifestace*. Moravskoslezský deník (MSD), 26. 8. 1933.

³³ GAWRECKI, D.: *Politické a národnostní poměry...*, c.d., s. 224.

s předsedou zemským viceprezidentem Žáčkem, divizní generál Kroutil, brigádní generál Husárek, důstojníci z posádky v Českém Těšíně v čele s podplukovníkem Koblitzem. Zdá se, že vzájemné spory se navenek neprojeví, neboť novinová zpráva konstatovala: „Všechny projevy vyzněly velmi srdečně pro sblížení česko-polské.“ Závěr článku v podobném duchu už ale zřejmě hodně přeháněl: „Československý a polský lid důstojně oslavil tímto způsobem památku zahynulých polských letců a prohloubil tím značně československo-polské přátelství.“³⁴ Polské zdroje naopak viděly slavnost jako „potężną manifestację polską“ a zdůrazňovaly, že „ludność czeska w uroczystości nie brała udziału, przybyli jedynie zaproszeni przedstawiciele czeskich władz wojskowych, cywilnych i Aeroklubu z Berna“.³⁵ Značně se různí též údaje o počtu zúčastněných osob. Např. J. Szymeczek uvádí podle časopisu *Nasz Kraj* „pięć tysięcy pielgrzymów z Czechosłowacji i Polski“.³⁶ Český tisk se ale zmiňoval, že jen zvláštní vlaky z Polska přivezly přes šest tisíc osob, mezi nimiž prý bylo i hodně Čechů žijících v Polsku, kteří se chtěli podívat do své staré vlasti.³⁷ Pracovník ostravského konzulátu Rudolf Kobiela hovořil o „udziale dziesiątek tysięcy Polaków“.³⁸ Spisovatel Gustaw Morcinek uvedl dokonce 50 tisíc účastníků.³⁹

Žwirkwisko tedy bylo symbolem bratrství a česko-polské spolupráce jen v dobových prohlášeních a v pomíjivých novinových článcích, ve skutečnosti se pro tuto myšlenku nikdy nepodařilo získat dostatečnou podporu na žádné ze záhy znovu znesvářených stran. Oficiální úctu československé armády, letců či úřadů nelze vydávat za postoj českého obyvatelstva, které se, snad s výjimkou prvních dojmů bezprostředně po katastrofě, stavělo ke spolupráci s Poláky se značnou nedůvěrou. Stejnou nedůvěru, přes prvotní naivní představy a spíše až dodatečně dokládáné argumenty svého zájmu, měli ke spolupráci s Čechy místní Poláci. To vysvětluje, proč se původně proklamované nadšení mohlo tak rychle změnit ve svůj opak. Místo tragédie polských letců bylo pro Poláky na Zaolzí vlastně už od počátku spíše symbolem jejich pouta k Polsku a symbolem úsilí, zaměřeného především tímto směrem. A podobně je vnímala i většina Čechů, přes oficiální hesla o bratrství.

³⁴ *Pocta padlým polským letcům*. POD, 11. 9. 1932.

³⁵ WOJNAR, W.: *Prawda o Cierlicku*, c. d., s. 70.

³⁶ SZYMECZEK, J.: *Pomnik stanął dopiero w 1950 roku*, c. d.

³⁷ *Pocta padlým polským letcům*, c. d.

³⁸ WOJNAR, W.: *Prawda o Cierlicku*, c. d., s. 70.

³⁹ MORCINEK, G.: *W rocznicę startu do wieczności*. Prawo Ludu, r. 5, 1933, nr 38, 14. 9. 1933.

Krise v česko-polských vztazích (1934-1935)

Už koncem roku 1933 bylo stále zřetelnější, že ve vztazích mezi Československem a Polskem dochází ke změně orientace. Podepsání polsko-německé deklarace o neútočení v lednu 1934 se projevilo v nastolení protičeskoslovenského kursu polské zahraniční politiky, jež předpokládala brzký rozpad ČSR. Zaměřila své úsilí na neutralizaci Slovenska, vytvoření maďarsko-polské hranice přiřčením Podkarpatské Rusi k Maďarsku a na připojení Těšínska k Polsku. Právě Těšínsko se stalo důležitým argumentem této politiky, jež měla své důsledky pro zdejší polskou menšinu a všem obyvatelům regionu přinesla vzrůst nedůvěry, netolerance a dokonce i otevřeného nepřátelství. Sama se zároveň pokoušela zdůvodnit změnu svého kursu tvrzením o neutěšených národnostních poměrech v ČSR, v nichž docházelo k perzekuci polské menšiny.

Soužití národů v příhraniční oblasti se sotva může obejít bez konfliktů. Většinový národ má přirozenou tendenci asimilovat menšiny, jejich přirozenou reakcí je obrana proti asimilaci. Sebelepší soubory předpisů k ochraně menšin nemohou zaručit, že občané se svých práv skutečně dovolají, neboť kterýkoliv činitel na periferní úrovni může vázat jejich právo na okolnosti a podmínky, které v zákonech nejsou. Zdroje těchto konfliktů lze sotva úplně odstranit, avšak demokratická společnost má možnost i povinnost konfliktní situace veřejně projednávat a otevřeně hledat cestu k jejich přijatelnému řešení. Jak dokládají stovky prošetřovaných stížností na porušování menšinových práv uložené v archivech, úřadům předválečné ČSR taková snaha obvykle nechyběla, i když ne vždy byla završena objektivním rozhodnutím. Svou roli zde sehrával rostoucí nacionalismus a šovinismus, jehož projevy lze zaznamenat na polské i na české straně.

Kompaktní menšina usídlená těsně u hranic státu svého mateřského národa, jak tomu bylo v případě Poláků na Zaolzí, jistě právem toužila po splynutí se svou starou Vlastí, jejíž velmocenské ambice začaly nabývat zřetelných obrysů. O to snáze ji šlo zlákat k podílu na realizaci této politiky. Většina Poláků v regionu si nepochybně přála připojení Těšínska k Polsku a byla ochotna se v této věci angažovat. Takové přání lze jistě pochopit a zdůvodnit řadou argumentů historické, právní, etnické či jiné povahy. Zároveň je však nutno vidět, že bylo v rozporu s mezinárodně uznaným uspořádáním poválečných

poměrů v Evropě a z hlediska československých zákonů nebylo legitimní. Úřady proto musely takovým snahám čelit, což ale vyvolávalo další výtky, že stát nedodrží své závazky v ochraně menšinových práv. Vše se navíc odehrávalo v době doznívající hospodářské a sociální krize ve světě, jejíž důsledky pocítovaly menšiny mnohem citelněji než většinová společnost.

Od počátku roku 1934 začala v polském tisku soustředěná protičeskoslovenská kampaň s cílem vzbudit dojem, že Těšínsko připadlo ČSR neprávem a že tamní Poláci jsou vystaveni české perzekuci a útisku. Do kampaně se aktivně zapojovaly četné polské organizace a spolky, které pořádaly protestní manifestace (největší se uskutečnila 25. února v Cieszyně k 15. výročí bojů o Těšínsko), organizovaly sbírky na podporu Poláků v Zaolží, vydávaly letáky aj. Např. Legion Młodych šířil na jaře 1934 v obcích Zaolží letáky s výzvami k odporu proti českému „uloupení“ Těšínského Slezska. V únoru 1934 vystřídal K. Ripu ve funkci generálního konzula RP v Ostravě Leon Malhomme, který usiloval o politické sjednocení polské menšiny, podporoval a rozvíjel její aktivity v protičeskoslovenských vystoupeních. Spolu se svými úředníky vystoupil z česko-polského klubu v Ostravě a stavěl se proti jeho existenci i proti konání jakýchkoliv společných česko-polských akcí. Byl dokonce v kontaktu s ilegálními skupinami místní polské mládeže, které chtěly organizovat bojovou činnost.⁴⁰

Akce byla řízena z Varšavy nejprve prostřednictvím Ministerstva zahraničních věcí a jeho kontaktů na polskou menšinu v ČSR. V dubnu 1934 začala již rozvinuté kontakty využívat Ekspozytura 2 Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego s cílem vytvořit předpoklady „dla akcji dywersyjno-politycznej w wypadkach, gdy zachodzi konieczność działania nielegalnego“. Dochovala se zpráva šéfa Ekspozytury 2 majora Edmunda Charaszkiwicze a vedoucího jednoho z referátů E 2 kapitána Wojciecha Lipińskiego „z przebiegu akcji przeciwczeskiej na Śląsku Zaolziańskim“, podaná 31. října 1935, v níž se o počátcích akce uvádí: „Należy zaznaczyć, że do dnia dzisiejszego współpraca z Departamentem Konsularnym Ministerstwa Spraw Zagranicznych rozwija się jak najpomyślniej. W styczniu 1934 r., na dwa tygodnie przed podpisaniem polsko-niemieckiego paktu o nieagresji (data podpisania paktu 26 I 34) rozpoczęła się kampania antyczeska, inspirowana przez MSZ.

⁴⁰ DŁUGAJCZYK, E.: *Tajny front na granicy cieszyńskiej*. Wywiad i dywersja w latach 1919-1939. Katowice 1993, s. 63-65.

W Polsce przejawiała się ona w formie akcji prasowej imputující Czechom gnębienie mniejszości polskiej, na terenie zaś Śląska Zaolziańskiego w działalności konsula w Morawskiej Ostrawie - Malhomme'a, který, opierając się o komitet międzypartyjny stronnictw polskich, prowadził wśród Polaków Śląska Zaolziańskiego wytężoną agitację nacionalistyczną, propagując hasła Polski mocarstwowej. Wykorzystując swą osobistą popularność, potrafił konsul Malhomme, w krótkim czasie, zmobilizować opinie publiczną ludności polskiej po tamtej stronie Olzy w sensie rozbudzenia niechęci do Czechów i postawienia pod znakiem zapytania trwałości krzywdzącego przyłączenia do Republiki Czechosłowackiej powiatów zamieszkałych w znacznej większości przez ludność polską.⁴¹

V atmosféře rostoucího napětí mezi Poláky a Čechy na Těšínsku se chystala vzpomínková slavnost ke 2. výročí těrlické tragédie. Ve výroční den jejich smrti, 11. 9. 1934, přinesl český tisk úřední sdělení Aeroklubu Republiky československé. Připomínala se v něm tragická smrt polských letců i jejich slavné vítězství v závodě kolem Evropy, díky němuž připadl polskému Aeroklubu čestný úkol stát se pořadatelem dalšího ročníku soutěže. Její účastníci právě v těch dnech prolétali Brnem a Prahou.⁴² Pietní oslava byla svolána na neděli 16. září 1934 a podle zpráv českého tisku se jí zúčastnily jen asi 3 tisíce osob. To vzbudilo jistý údiv, neboť loňskou účast na oslavách list odhadoval na 40 tisíc osob. Mezi účastníky bylo hodně harcerů, hasičů, studentů, starostové z okolních obcí. Z pěveckých sborů přišly pouze katolické, protože evangelické sbory prý svou účast tentokrát vypověděly. Konala se katolická mše. Československou armádu zastupoval generál Číla, podplukovník Hejduk a šest důstojníků od pěšího pluku 8 z Místku a leteckého pluku 2 z Olomouce. Generál Číla vzdal čest památce letců „bratrské armády polské“ a složil k pomníku velký věnec od československé armády. Polské hosty zastupoval konzul Malhomme, který poděkoval za účast zástupcům čs. armády i brněnského aeroklubu.⁴³

Slavnost už sotva šlo označit za příspěvek k česko-polskému sblížení, jak se o to český tisk ještě před rokem nesměle pokusil. Předseda polského komitétu pro zřízení pomníku Leon Wolf ve svém proslovu zdůrazňoval jen jednu strunu: „Żwirko i Wigura to symbole bohaterstwa odrodzonej Polski mocarstwowej, która przelewała strumienie krwi

⁴¹ BADZIAK, K.- MATWIEJEW, G.-SAMUŚ, P.: „Powstanie“ na Zaolziu w 1938 r. Polska akcja specjalna w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP. Warszawa 1997, s. 50.

⁴² *Výročí smrti polských letců na Těšínsku*. POD, 11. 9. 1934.

⁴³ *Oslava výročí tragické smrti polských letců*. POD, 17. 9. 1934.

nietylko za wolność własną, lecz także za kulturę i cywilizację świata. Żwirko i Wigura to symbole tego wszystkiego, co wielkie w narodzie, którego wódz marszałek Piłsudski natchnął miłością ojczyzny.“⁴⁴

Motiv těrlické tragédie se v roce 1934 dostal i do knížky pracovníka ostravského konzulátu Rudolfa Kobiely, kterou napsal pod pseudonymem Wiesław Wojnar. Knížka je věnována sporu o těrlickou farnost a oponuje v témž roce vydané české brožuře Evarista Piťhy,⁴⁵ připomínající česko-polské spory v této farnosti v 19. století. Kobiela k vylíčení svého stanoviska dovedně využil propagandistické hodnoty symbolu Żwirkowiska, jehož linoryt umístil na obálku a knížku doprovodil fotografiemi z místa havárie. Přidal i několik zmínek o jednáních ohledně výstavby pomníku a oslavách prvního výročí tragédie. Natolik se však soustředil na vylíčení sporu o farnost, že opakovaně uvedl nesprávné datum katastrofy v Těrlicku.⁴⁶

Nedlouho po slavnosti v Těrlicku, symbolicky v den státního svátku Československa - 28. října 1934 - se v Cieszyně konalo slavnostní odhalení pomníku slezských legionářů. Na vysokém podstavci stála bohyně vítězství se zdviženou šavlí a ve vyzývavém gestu ukazovala k hranici na Olze. Na slavnosti zazněly protičeskoslovenské projevy a český tisk připomínal, že už v roce 1926 ve Skoczowě byl na pomníku padlým v bojích o Těšínsko zobrazen polský legionář, jak tluče palicí do hlavy svíjejícího se českého lva. Na zákrok ministerstva zahraničí byla později plaketa s urážlivou alegorií z pomníku odstraněna. Třetí pomník s podobnou tematikou byl odhalen v září 1935 v Zebrzydowicích.⁴⁷

Ani v roce 1935 kampaň proti Československu neustávala, spíše se ještě více vyhraňovala. Pracovníci vojenské Ekspozytury 2 začali podle svého šéfa navazovat kontakt „z wybitniejszymi jednostkami spośród ludności polskiej za Olzą“, aby je seznámili se záměrem na vytvoření bojové organizace na československém území: „...zapropnowano im wybranie i zwerbowanie dle organizacji najbardziej wartościowych jednostek spośród młodzieży polskiej, które by mogły spełniać rolę

⁴⁴ Prawo Ludu, r. 6, 1934, nr. 38, 20. 9. 1934.

⁴⁵ PIŤHA, E.: *Jazykový a národnostní spor v těrlické farnosti v letech 1862-1864*, c.d.

⁴⁶ WOJNAR, W.: *Prawda o Cierlicku, gdzie Żwirko i Wigura startowali do wieczności*, c.d. Autor tvrdí, že neštěstí se odehrálo 10. září 1932 (s. 36).

⁴⁷ GAWRECKI, D.: *Politické a národnostní poměry...*, c.d., s. 169, 253; *Zaolzie jest nasze*. Prawda o Śląsku Zaolziańskim. Prace zbiorowe pod red. St. Rusina. Cieszyn Zachodni 1939, foto za s. 82; *Nový protičeský pomník za Olzou*. POD, 11. 9. 1935.

organizátorů i przywódcůw nielegalnego ruchu w terenie. Przedstawiciele terenu całkowicie uznali konieczność wszczęcia tego rodzaju akcji i oświadczyli, że patriotycznie nastrojona większa część ludności polskiej za Olzą od dawna oczekuje hasła z Polski i jest gotowa do największych ofiar celem naprawienia niesłuchanej krzywdy, za jaką uważają przyłączenie tej części Śląska do Czechosłowacji.⁴⁸ V době od konce listopadu 1934 do konce března 1935 bylo do organizace přijato devět kandidátů na velitele bojových skupin. Po dvojicích je povolávali do Varšavy, kde byli vzati pod přísahu a prošli výcvikem v metodách konspirační práce a v bojové činnosti. Hned po návratu do ČSR začali organizovat vlastní skupiny, jež se z důvodu utajení navzájem neznaly. „Działalność swą rozpoczęły grupy bojowe już w styczniu 1935 roku - przy czym poszczególne akcje niecałkowicie odpowiadały wydanym instrukcjom. Przyczyną tego był zbyt wielki zapał i chęć wykazania swej aktywności przez poszczególnych przywódców. Do tego rodzaju akcji należą: uszkodzenie pomniku Hymnu Państwowego w Trzyńcu (30 I 35 r.); zdemolowanie szkoły czeskiej w Karpentnej (10 II 35 r.); złamanie lipy w Olbrachcicach zasadzonej na pamiątkę 80 urodzin prezydenta Masaryka i umieszczenie na pomniku prezydenta napisu Niech żyje Józef Piłsudski (19 III 35 r.). Poza tym przeprowadzono kilka akcji terroru w formie pobicia lub zdemolowania mieszkań w stosunku do specjalnie nieprzychylnie do Polaków usposobionych urzędników czeskich. Do drobniejszych akcji należy zaliczyć liczne wypadki umieszczania napisów patriotycznych i polskich godeł państwowych na budynkach, parkanach itp.“⁴⁹

Podle zpráv tisku bylo podobných akcí mnohem více a nebezpečně vzrůstaly i živelné projevy nesnášenlivosti a šovinismu na obou stranách. K poměrům na Těšínsku se vyjádřily v březnu 1934 české politické strany memorandumem, v němž požadovaly umístění vojenské posádky do Českého Těšína, zákaz zaměstnávání polských státních příslušníků, vypovězení turistické konvence a další opatření. Memorandum polských politických stran v ČSR zase podrobně dokládalo neutěšené podmínky pro rozvoj polské menšiny a ostravský konzulát podle pokynů z Varšavy shromažďoval fakta o všech případech perzekuce Poláků v ČSR. V květnu 1935 byl ze své funkce odvolán konzul Malhomme, jemuž se mj. vyčítalo, že ve své protičeské horlivosti roztránil polský politický tábor zrovna v období parlamentních voleb. Úřady ve Varšavě se rovněž

⁴⁸ BADZIAK, K.- MATWIEJEW, G.-SAMUŚ, P.: „Powstanie“ na Zaolziu w 1938 r., s. 50-51.

⁴⁹ Tamtéž, s. 51-52.

obávaly, že by svými styky mohl dekonspirovat zdárně se rozvíjející bojovou akcí. Její skutečné původce se československým úřadům totiž nepodařilo zjistit a mylně se domnívaly, že ji organizuje konzulát nebo skupina slovenských separatistů z Cieszyna. Nový konzul Aleksander Klotz však pokračoval v politice svého předchůdce se stejnou horlivostí.⁵⁰

V létě a na podzim roku 1935 se vztahy obou zemí vyhrotily. Tentokrát k tomu přispělo především uzavření spojenecké smlouvy mezi ČSR a SSSR v květnu 1935. K 15. výročí rozdělení Těšínska se v Cieszyně konala 28. července mohutná manifestace, otevřeně požadující revizi hranic. V depeši odeslané generálu Rydzy-Śmigłému do Varšavy shromáždění slibovalo: „Nie zaniechamy żadnej sposobności, by Braciom naszym za Olzą dopomóc w walce o wyzwolenie.“ Český tisk odhadoval počet demonstrantů na 4-7 tisíc, polský tisk uváděl 15-20 tisíc osob.⁵¹ V srpnu zase česká strana neopomněla připomenout 600. výročí podpisu tzv. trenčínské smlouvy ze 24. 8. 1335, v níž se český král Jan Lucemburský spolu s markrabětem Karlem (budoucím králem Karlem IV.) zřekli ve prospěch polského krále Kazimíra III. nároků na polský trůn a současně si pojistili držení celého Slezska včetně knížectví Těšínského ve svazku zemí Koruny české.⁵²

Před začátkem školního roku se polské Ministerstvo zahraničí obrátilo na Ekspozyturu 2 se žádostí, aby její bojové skupiny provedly na Zaolzí akce, jež by mohly být výrazem protestu proti nucené čechizaci polských dětí. Výsledky srpnových zápisů totiž vykazovaly úbytek dětí přihlášených do polských škol. Ekspozytura ihned vyhověla: „Przeprowadzenie akcji zarządzone na dzień 2 IX 1935 r., tj. dzień rozpoczęcia roku szkolnego. W praktyce trwały one do końca września, jednak większość z nich została przeprowadzona w nakazanym terminie. W akcjach wzięły udział wszystkie grupy bojowe. W wyniku akcji przeprowadzonych przez patrole będące w dyspozycji E 2 zostało zdemolowanych w większym lub mniejszym stopniu 16 szkół czeskich na całym terenie Śląska, w tym gimnazjum państwowe w Cieszynie. Większość akcji polegała na wybiciu szyb w lokalach szkolnych i mieszkaniach nauczycieli czeskich. W kilku wypadkach zniszczono pomoce szkolne i usunięto godła państwowe czeskie.“⁵³

⁵⁰ GAWRECKI, D.: *Politické a národnostní poměry...*, c.d., s. 261, 270, 271, 294.

⁵¹ Tamtéž, s. 295; *Zaolzie jest nasze*, c.d., s. 78-82; *Poláci přece provokují!* POD 29. 7. 1935; *Revisionistické provokace za Olzou*. POD 30. 7. 1935.

⁵² *600 let je Těšínsko naše*. POD, 24. 8. 1935.

⁵³ BADZIAK, K.- MATWIEJEW, G.-SAMUŚ, P.: „Powstanie“ na Zaolziu w 1938 r., s. 52.

Útoky na české školy a další incidenty, každodenně komentované v tisku, vzbudily u českého obyvatelstva mimořádné pobouření. Předpokládalo se, že jde o organizovanou akci, i když pachatelé nebyli zjištěni. Polský tisk dokonce naznačoval, že útoky provádějí sami Češi, aby měli záminku k represáliím proti Polákům. Do Prahy se vypravila deputace českých stran a korporací z Těšínska s žádostí o zákrok a byla ujištěna, že vláda zasáhne.⁵⁴ Situaci shodně vylíčila i zpráva Ekspozytury 2: „Już pierwsze akcje wywołały niepokój wśród czynników urzędowych i ludności czeskiej. Akcje przeciw szkołom stworzyły atmosferę popłochu. Prasa czeska uderzyła na alarm, wzywając władze do wydania zarządzeń, które by wpłynęły uspokojająco na ludność. Do Pragi wyjechała delegacja złożona z przedstawicieli wszystkich organizacji czeskich celem interweniowania u rządu. W konsekwencji wydano szereg zarządzeń zapobiegawczych i wzmożono represje. Wzmocniono znacznie stan żandarmerii i sprowadzono do Cieszyna kompanię wojska.“⁵⁵

Mezi lidmi na Těšínsku se začalo proslýchat, že se chystá polské povstání. Ekspozytura 2 se rozhodla uvést do provozu nelegální vysílačku, jež měla na náklady a pod vedením Ministerstva zahraničních věcí politicky ovlivňovat Poláky v ČSR. Nabídla MSZ rovněž své přímé zpravodajské kontakty na činovníky polských stran včetně PSPR i SL a hlášení o situaci uzavírala konstatováním: „Dzisiejszy stan posiadania E 2 na terenie Śląska Zaolziańskiego pozwala na przystąpienie w każdej chwili do montowania właściwych prac wojskowo-dyweryyjnych.“⁵⁶

V této krajně napjaté situaci, jež neměla daleko k výjimečnému stavu, se měly odbývat vzpomínkové slavnosti ke 3. výročí letecké tragédie Żwirka a Wigury.

Zakázané oslavy v Těrlicku v září 1935

Ve zjitřené atmosféře česko-polských konfliktů na Zaolziu, kdy došlo k četným útokům na české pomníky a symboly československé státnosti, by zamýšlená stavba čistě polského pomníku byla nepochybně chápána jako politický čin, bez ohledu na původní pohnutky k jeho výstavbě. Proto se jako přijatelnější jevila stavba kaple. Vždyť ani

⁵⁴ Viz např. *Neslýchaná hrubost polských šovinistů*. POD, 3. 9. 1935; *Vláda znemožní teroristické činy Poláků na Těšínsku*. POD, 4. 9. 1935; *Nové vytloukání oken na Těšínsku*. POD, 9. 9. 1935; *Kdo rozbíjí české školy na Těšínsku?* POD, 10. 9. 1935.

⁵⁵ BADZIAK, K.- MATWIEJEW, G.-SAMUŚ, P.: „Powstanie“ na Zaolziu w 1938 r., s. 53.

⁵⁶ Tamtéž, s. 54

Těrlicko nebylo ušetřeno konfrontačních střetů. Hlášení policie z března 1935 se zmiňuje o důvěrné informaci, podle níž se připravovalo poškození areálu Žwirkoviska pomocí výbušnin. Údajně se jednalo o polskou provokaci, jež měla opodstatnit útoky na české pomníky. Proto bylo nařízeno „co nejpřísnější střežení památníku“.⁵⁷

Teprve v červenci 1935 podal Komitet Budowy Pomnika Żwirki i Wigury u obecního úřadu v Dolním Těrlicku žádost o povolení ke stavbě mauzolea u místa neštěstí. Okresní úřad v Českém Těšíně to hned hlásil Zemskému úřadu do Brna, kde si nechali ověřit, že obecní starosta je skutečně oprávněn takový souhlas udělit, protože se nejedná o stavbu prováděnou ze státních či zemských prostředků. Původně prý pořadatelé zamýšleli postavit kapli, ale pro neshody mezi polskými evangelíky a katolíky bylo od stavby kaple prozatím upuštěno. V mauzoleu neměly být žádné oltáře ani sochy, teprve později se počítalo s umístěním soch obou letců. Starosta stavbu povolil s tím, že bude dokončena do 9. listopadu 1935. Ke slavnostnímu otevření a vysvěcení stavby mělo dojít už 15. září.⁵⁸

Podle hlášení četnické stanice v Horním Těrlicku byla stavba mauzolea o půdorysu 6, 55 x 5, 80 metrů a výšce 9 metrů zahájena 10. července. Prováděl ji stavitel Jan Riegel z Fryštátu podle projektu architekta Davida z Českého Těšína. Podle smlouvy měly být na stavbě zaměstnány výhradně osoby polské národnosti, dle zjištění úřadů tam však ve skutečnosti pracovali též dva Češi. Počítalo se údajně s tím, že později bude stavba sloužit též jako kaple a do třech výklenků budou umístěny oltáře. Na místě hlavního oltáře měla být prozatím pamětní deska. Náklady měly činit asi 50 tisíc Kč (bez oltářů) a hradil je Komitet budowy Pomnika Żwirki i Wigury, zastoupený předsedou dr. Wolfem z Fryštátu. Stavba měla být předána 7. září, jinak stavitelům hrozila pokuta tisíc korun za každý den prodlení.⁵⁹

Už v polovině srpna, kdy se začalo proslýchat, že o měsíc později chystají Poláci v Těrlicku slavnost spojenou s vysvěcením mauzolea, se ozvaly první české protesty. Akční výbor českotěšínských organizací Jednota Československé obce legionářské, Tělocvičná jednota Sokol a Odbor Slezské Matice osvěty lidové podal k Okresnímu úřadu žádost, aby v den konání oslav nebyly polským státním příslušníkům povolovány žádné pasové úlevy pro přechod hranice a hromadným výpravám měl být přechod zcela

⁵⁷ ZAO, PŘMO, 1935, kart. 371, sign. 1/123.

⁵⁸ Moravský zemský archiv Brno (dále MZA), fond Zemský úřad Brno - prezidiální registratura (dále ZÚ), 1938, karton 290, i. č. 17191, s. 46.

⁵⁹ Tamtéž, s. 48.

zakázán. Zdůvodňoval to protičeskoslovenskými demonstracemi pořádanými v Polsku v poslední době a předpokladem, že slavnost v Těrlicku by se při účasti zahraničních Poláků v takovou akci vyvinula. Dodával, že precedens uzavření hranice poskytli nedávno sami Poláci, když při leteckém dni pořádaném v Cieszyně uzavřeli hranici pro československé občany. V zájmu klidu by slavnost měla mít jen církevní ráz, bez proslovů cizích státních příslušníků včetně úředníků konzulátu. Projevy domácích řečníků by měly být předem úředně schváleny. Nakonec výbor pohrozil, že nebude-li včas vyrozuměn o vyřízení své žádosti, uspořádá český tábor lidu v Těrlicku ve stejný den a stejnou hodinu jako Poláci. Okresní úřad v Českém Těšíně žádost postoupil Zemskému úřadu do Brna a ten ihned uvědomil Ministerstvo vnitra v Praze. Do Českého Těšína sdělili, že o podmínkách k povolení oslav mají rozhodnout až podle programu a rozsahu akce a dalších okolností, jež musí pořadatelé uvést v žádosti o povolení.⁶⁰

I když žádost nebyla ještě podána, objevovaly se zprávy, že vzhledem k parlamentním volbám v Polsku bude slavnost o týden odložena až na 22. září, aby účast zahraničních Poláků byla co největší. Polský tisk uváděl, že bude zřízena zvláštní autobusová doprava z Cieszyna do Těrlicka a na hraničním mostě bude informační kancelář. Šířily se však i zvěsti, že slavnosti má být „využito ze strany polské k vpádu na Těšínsko“. Policejní agent, jehož relace prý byly vždy velmi spolehlivé, oznámil do Českého Těšína, o čem jednala důvěrná schůzka 17 vedoucích funkcionářů polských polovojenských organizací, která se konala večer 28. srpna v Bílsku. Předmětem jednání byla příprava na slavnost v Těrlicku. Měli se jí zúčastnit všichni členové spolků a organizací ve stejnokrojích. Pokud některý člen nevlastnil stejnokroj, měl od spolku dostat aspoň čepici. Všichni účastníci akce měli dostat 80 % slevu na dráze a bezplatné hromadné povolení k překročení hranice. Po srazu v Cieszyně se měli seřadit do průvodu a s hudbou a prapory přejít do Českého Těšína a dál do Těrlicka. Zástupce svazu hornoslezských povstalců přislíbil účast 12 tisíc členů ve stejnokrojích, celkem se předpokládalo asi 40 tisíc účastníků. Pokud by československé úřady slavnost zakázaly, měl se uskutečnit manifestační protest už v Cieszyně. Další schůzka vedoucích funkcionářů se měla konat 31. srpna v Katovicích v sále obecního úřadu, kde měl být stanoven definitivní postup celé akce.⁶¹

O hraničních propustkách přišel 3. září za okresním hejtmanem do Českého Těšína vyjednávat asesor cieszynského hejtmana Gajdaczek. Navrhoval vydání jednorázových

⁶⁰ Tamtéž, s. 49-50.

⁶¹ IKC, 21. 8. 1935; MZA, ZÚ, 1938, k. 290, i. č. 17191, s. 54-55.

propustek i pro osoby, které nebydlí v 15 kilometrovém pohraničním pásmu a nemohou tedy využít úlev pohraničního styku dle úmluvy mezi ČSR a Polskem z roku 1925. Mělo jít o zástupce aeroklubu, autoklubu, legionářů, povstalců a dalších organizací, v celkovém počtu asi 300 osob. Naproti tomu účast osob z pohraničního pásma má být značná. Z polského zázemí nebudou však vypravovány žádné zvláštní vlaky. V obou případech budou účastníci slavnosti v občanských oděvech, stejnokroje připadají v úvahu jen pro hasiče.⁶²

Ani tento poměrně vstřícný návrh nevzbudil na české straně důvěru. Přišel v krajně nevhodnou dobu, právě po zahájení série útoků na české školy a po protičeskoslovenských manifestacích mj. také těch polských organizací a spolků, které o úlevu žádaly. Okresní hejtman se proto hned nevyjádřil s odůvodněním, že pořadatelé slavnosti dosud nepožádali o úřední souhlas, a sdělil vše Zemskému úřadu do Brna. Navrhoval, aby „vzhledem na nynější oprávněné rozrušení českého obyvatelstva v okrese“ byl vydán na přechodnou dobu několika měsíců zákaz veškerých slavností pod širým nebem, „čímž by došlo pak již samočinně též k zákazu zamýšlené oslavy 3. výročí neštěstí letců Żwirky a Wigury“. Připomněl, že s podobným návrhem právě odjela do Prahy deputace českých stran z Těšínska, požadující po vládě ochranu proti polským útokům. Zemský úřad v hlášení ze 4. září Ministerstvu vnitra potvrdil, že vzhledem k vývoji situace by „účast členů polských organizací, které v poslední době uspořádaly na zdejších hranicích manifestace namířené proti ČSR“, nebyla vítaná ani v případě, že nebudou v uniformách. Navrhl, aby Ministerstvo vnitra a Ministerstvo zahraničních věcí posoudily, zda vydat všeobecný zákaz slavností či pouze zákaz slavnosti v Těrlicku. Připomněl, že jen během uplynulé noci byl z úřadovny celnice na nádraží v Českém Těšíně stržen a poškozen státní znak, a místo něj byl na zeď upevněn státní znak polský. V Dolních Marklovicích došlo k útoku na českou školu, v Doubravě byly posekány Lípy republiky. Dle názoru ostravského policejního ředitelství šlo o dílo „teroristické skupiny zvané Přední stráž, která je pravděpodobně organizační složkou spolku Związek Niepodległościowców Śląskich“, a při krádežích v Polsku získala i výbušniny. Je tedy zřejmé, že o řízení akce z Varšavy neměly policejní orgány prozatím ani potuchy. K pátrání po pachatelích bylo uloženo, „aby ještě dnes bylo do Českého Těšína posláno nenápadně 10 policejních agentů ovládajících polský jazyk“.⁶³

⁶² Tamtéž, s. 57.

⁶³ Tamtéž, s. 56, 58, 59.

Zástupci Komitetu Budowy Pomnika Żwirki i Wigury podali žádost o povolení slavnosti Okresnímu úřadu v Českém Těšíně až 4. září (datována 3. září). Předpokládala, že oslavy v Těrlicku začnou polní mší s pěveckým doprovodem Związku Chorów Polskich w Czechosłowacji pod kierownictwem dyrektora związkowego p. Guziura. Po akademii, projevu zástupce výboru a pozdravech delegací měl následovat pochod obcí k místu katastrofy a „oddanie kaplicy“. Je zajímavé, že program nehovořil o mauzoleu, ale jednoznačně o kapli. Textový plakát s ohlášením slavnosti uváděl již oba výrazy jako rovnocenné vedle sebe a zval k účasti pouze polské organizace, polskou veřejnost a polské obyvatelstvo v Československu. I když se v programu neobjevila další jména, úřady se dověděly, že slavnostní mši má sloužit farář Płoszek z Hnojníku a projev má přednést předseda výboru dr. Wolf. Po slavnosti měl následovat hudební koncert. Okresní hejtman v hlášení do Brna vypočítal, že případný zákaz slavnosti bude využit k protičeskoslovenské agitaci, že může dojít k podezření, že incidenty posledních dnů vyvolala úmyslně česká strana, aby měla důvod k zákazu, a že i v zahraničí bude zákaz negativně posuzován jako důkaz, že na Těšínsku nemůže panovat klid. Zároveň ale dodal: „Přes to všechno mám za to, že státní úřady bezpečnostní nemohou při dnešním rozrušení obyvatelstva českého za sebevětších bezpečnostních opatření vzít na sebe zodpovědnost za případné povolení slavnosti, obzvláště když ani nevíme, k jakým dalším incidentům ještě do 22. září dojít může.“⁶⁴

V noci na 8. září došlo k dalším útokům na české školy v Albrechticích, Mostech u Jablunkova a také v obci, kde se měla konat vzpomínková slavnost, v Dolním Těrlicku. Okresní hejtman Gela se rozhodl slavnost nepovolit a 11. září o tom uvědomil pořadatele. Ve zdůvodnění zákazu uvádí, že úřadům velmi záleží na tom, „aby ze względu na cel i znaczenie tej uroczystości także i jej przebieg był podniosły i odbył się bez przeszkód“, čemuž však vývoj poměrů na Těšínsku „nie daje potrzebnej poręki“. Vypočítává nedávné útoky na české školy a dodává, že „zachodzi najzupełniej uzasadniona obawa, że odbywanie uroczystości w czasie obecnym mogłoby w stopniu niebezpiecznym zagrozić i naruszyć spokój publiczny i porządek“. Proto okresní úřad nemůže vzít na vědomí oznámení slavnosti „i jest zmuszony z powodów powyżej wymienionych uroczystość w całym zakresie zakazać“.⁶⁵

⁶⁴ Tamtéž, s. 62-65.

⁶⁵ Tamtéž, s. 158, 166.

Zákaz oslav vyvolal vzrušené reakce mezi Poláky po obou stranách Olzy. Hned 12. září oznámila PKS Polonia z Karviné fotbalové župě, že se nezúčastní turnaje českých a polských klubů, svolaného na neděli 22. září do Orlové. Zdůvodnila to stejným argumentem, jakým opodstatnil okresní hejtman zákaz slavnosti v Těrlicku: mohlo by dojít k narušení veřejného klidu a pořádku. K bojkotu se připojily i všechny další polské kluby (Siła Třinec, Lechia Horní Suchá a PKS Lazy), takže místo česko-polského souboje hrála spolu jen česká mužstva. Těšínská fotbalová župa pak polské kluby potrestala půlročním zastavením činnosti a pokutami. V hotelu Polonia v Českém Těšíně se 17. září konala schůzka harcerů, kteří se usnesli odjet v předvečer slavnosti na kolech do Těrlicka, obsadit okolí mauzolea a držet tam čestnou stráž. Na manifestaci v Zebrzydowicích 15. září zaznělo dokonce volání po zbraních. Téhož dne začala rozhlasová stanice v Katovicích vysílat pořady vyzývající Poláky v Československu k účasti na zakázané slavnosti a posléze k účasti na manifestaci v Cieszyně. Symbol Żwirkowiska se v relacích objevoval v jediné podobě: „Żwirko a Wigura celému světu dokázali, že Polsko vede ve vzduchu před všemi světovými mocnostmi. Jejich mohyla v Těrlicku povzbudí k obraně proti českým zvěrstvům a vznítí hrdinný zápal v tvrdých srdcích polského lidu ve Slezsku.“⁶⁶

Neustávající polské útoky zaktivizovaly i českou stranu k manifestacím, jež se konaly např. 15. září v Orlové a Německé Lutyni. Ve dnech 14.-15. září se v prostoru Slezské Ostravy-Hranečnicku konalo noční bojové cvičení příslušníků Národních gard z Moravské a Slezské Ostravy, Orlové, Jablunkova a Čadce. Symbolický význam měla účast generála Šnejdárka, legendárního velitele českých vojsk v bojích o Těšínsko, na přehlídce všech složek před Novou radnicí v Ostravě. Sokolské župy - Těšínská župa Jana Čapka a župa Moravskoslezská - svolaly na dobu těrlické slavnosti, na 22. září, velkou manifestaci do Českého Těšína. Sokoli se měli dostavit v krojích a svou účastí dokázat, „že stojí na strážích a bedlivě sledují útoky proti bezpečnosti našeho státu“. Hrozilo zjevné nebezpečí konfliktů s účastníky slavnosti v Těrlicku a manifestace v Cieszyně, takže úřady nakonec přemluvily vedení sokolské obce, aby svou manifestaci odvolalo. Ostravské vedení Sboru Stráže Svobody, jehož příslušníci chtěli v Českém Těšíně manifestačně hlídkovat na

⁶⁶ GAWRECKI, D.: *Politické a národnostní poměry...*, c.d., s.319; *Polská iredenta na Těšínsku i ve sportu*. POD, 21. 9. 1935; *Poláci nám hrozí*. POD, 17. 9. 1935; ZAO, PŘMO, 1935, k. 373, sign. 1/497, 1/526, 1/533, 1/540.

hranici, však odmítalo uposlechnout, takže muselo zasáhnout Ministerstvo vnitra na pražském ústředí organizace.⁶⁷

Ministerstvo zahraničních věcí uvědomilo vyslanectví ve Varšavě i konzuláty v Katovicích, Krakově, Poznani a Lvově, aby na dobu slavnosti nevydávaly víza k cestám na Těšínsko a neposkytovaly ani pasové úlevy či hromadné propustky. Českotěšínský okresní hejtman vylíčil v hlášení do Brna vážnost situace a požadoval, aby na dobu slavnosti bylo do okresu soustředěno 370 četníků s důstojníky a trubači k ochraně státní hranice i k potlačení místních Poláků, kteří se vzdor zákazu pokusí přijít do Těrlicka. Na poradě, konané 18. září v prezidiu Zemského úřadu v Brně za účasti okresního hejtmána v Českém Těšíně, policejního ředitele v Moravské Ostravě a zástupců zemského vojenského velitelství a zemského četnického velitelství byla dohodnuta bezpečnostní opatření, jež sice celkový počet do okresu soustředěných četníků snižovala na 270, ale i tak připomínala spíš přípravy na válku. Řídila se rozporuplnou vůdčí myšlenkou: měla být dostatečně rázná a silná, aby zajistila bezpečnost obyvatel a přispěla k uklidnění situace, zároveň však neměla působit dojmem, který by v zahraničí mohl být vykládán jako „demonstrace síly“.⁶⁸

Vojenská správa měla už 20. září přesunout do Českého Těšína posádku v síle jednoho praporu pěšího pluku a ve městě měla navíc zůstat dosavadní pohotovostní rota. V prostoru kolem Českého Těšína a v části fryštátského okresu se ve dnech 20.-21. září mělo vykonat vojenské cvičení dvěma prapory vojska z posádky v Českém Těšíně, Místku a Bohumíně. Při cvičení měla spolupůsobit rota obrněných aut a rota malých tanků. Po cvičení měla vojenská tělesa zůstat ve svých posádkách v pohotovosti pro případ, že by jich bylo zapotřebí jako vojenské asistence. Kromě toho měl být v Místku pro případ potřeby přichystán obrněný vlak a také posádky ze vzdálenějších míst měly být připraveny k přepravě do ohroženého území. Policejní složky v Moravské Ostravě a fryštátském okrese měly vystačit se svými mužstvy, v záloze měla být četnická škola v Moravské Ostravě v síle asi 50 mužů. V Českém Těšíně mělo být kromě místního pohotovostního oddílu soustředěno 150 četníků, rozdělených do tří čet: první měla hlídat Hlavní most, druhá Jubilejní most a třetí měla být v záloze. Ke dvěma již

⁶⁷ GAWRECKI, D.: *Politické a národnostní poměry...*, c.d., s. 333; *Manévry Národní gardy*. POD, 13. 9. 1935; *Generál Šnejdárk do Ostravy*. POD, 14. 9. 1935; *Přehlídka Národních gard v Moravské Ostravě*. POD, 16. 9. 1935; *Sokolstvo na stráž na Těšínsku*. POD, 17. 9. 1935; *Náhly sraz sokolstva na Těšínsku*. POD, 18. 9. 1935; *Sraz sokolstva se nekoná*. POD 20. 9. 1935; MZA, ZÚ, 1938, k. 290, i. č. 17191, s. 76.

⁶⁸ Tamtéž, s. 72, 75.

přiděleným autokarům měly přibýt další dva od pohotovostních oddílů ve Fryštátě a v Mikulově. Přímo na místě slavnosti v Horním Těrlicku měla být pohotovost 80 četníků se dvěma autokary z pohotovostních oddílů ve Frývaldově a Krnově. Četnické stanice na důležitých komunikačních spojích v okrese měl být posíleny o 40 četníků. K četnické stanici v Jablunkově, posílené o 10 mužů, měl být přidělen autokar pohotovostního oddílu z Hlučína. Kromě pohotovostních oddílů z již zmíněných měst měly četnické posily přijít z dalších stanic ve vnitrozemí a ze školy pro velitele stanic v Brně. Od soboty 21. září odpoledne měl být zaveden ve všech poštovních úřadech na Těšínsku nepřetržitý (tedy i noční) provoz. Vojenská správa měla zřídit polní telefon z místa slavnosti na Kostelci do četnické stanice v Horním Těrlicku a další linku mezi Hlavním a Jubilejním mostem v Českém Těšíně.⁶⁹

Ostravský policejní ředitel Bača v předvečer slavnosti bezpečnostní opatření dále upřesnil. Přidělil své spolupracovníky k intervenční službě v Horním Těrlicku a na mostech v Českém Těšíně. Do Prostřední Suché, na hranice policejního obvodu proti Hornímu Těrlicku soustředil uniformovanou stráž o síle 100 mužů se třemi lehkými kulomety a umístil sem i četnickou školu z Ostravy. Obvod Dolního a Horního Těrlicka uzavřel ze severní a východní strany kordonem jízdní policie se dvěma lehkými kulomety. Věřícím z osad v uzavřeném obvodu či z osad s ním hraničících měl být v neděli umožněn přístup k bohoslužbám do Horního Těrlicka, avšak ty se měly konat v kostele v obci, nikoliv v kostele na kopci poblíž místa tragédie na Kostelci. Na východních hranicích policejního obvodu měly být v úseku Věřňovice-Louky zesíleny četnické stanice, na přechodu Petrovice-Dolní Marklovice-Ráj měl cesty uzavřít četnický kordon. Oddíly uniformované stráže v Dolních Marklovicích a Darkově měly sloužit jako záloha, oddíl v Darkově byl současně k eventuální dispozici okresnímu hejtmanovi v Českém Těšíně. Bezpečnostní úřady dostaly pokyn, aby v malém pohraničním styku zvýšily dozor a nepřipustily „přiliv cizinců, zvláště podezřelých“ na československé státní území. Kromě bezvadného fungování telefonu bylo zařízeno spojení mezi oddíly a úřady „pomocí motorových kol bezpečnostních orgánů policejního ředitelství, kteří vlastní svoje silostroje“.⁷⁰

Okresní úřad v Českém Těšíně přiměl těrlického faráře k tomu, aby odvolal bohoslužby v kostele na Kostelci a oznámil to věřícím. Vysvěcení kaple (mauzolea) bylo

⁶⁹ Tamtéž, s. 75-76.

⁷⁰ Tamtéž, s. 85.

odloženo. Žádost poslance dr. Wolfa, aby s několika členy výboru pro postavení mauzolea mohli doprovodit na místo neštěstí příbuzné Żwirka a Wigury, byla po dohodě s Ministerstvem vnitra zamítnuta. Údajně zdrcený poslanec Wolf přišel ještě jednou hejtmana požádat, aby povolil vstup k mauzoleu aspoň jemu jako předsedovi výboru. I když hejtman doporučoval Wolfovi vyhovět, „aby se ještě v poslední chvíli zbytečně nečeřila hladina“, zemský prezident Wolfovi telefonicky vysvětlil, že oslava nebyla povolena a „úřady proto očekávají, že všichni českoslovenští státní občané se opatření tomuto podrobí“. Úřady prý ochotně povolí vstup na Żwirkovisko příslušníkům rodiny zahynuvších letců stejně jako reprezentantům polského státu - konzulovi a jeho doprovodu. Na opětovnou Wolfovu prosbu dodal, „že opatření úřadu jsou rázu definitivního a že prezidium Zemského úřadu nemůže již na nich ničeho měnit“. Samozřejmě zamlčel, že osobně dal podnět k tomu, aby se na Żwirkowisko dostavili s věncem zástupci Moravskoslezského aeroklubu v Brně, nepochybně stejní českoslovenští občané jako dr. Wolf. Na přání zemského prezidenta musel okresní hejtman narychlo zajistit, „aby z českého občanstva vyšla výzva k veřejnosti na Těšínsku, aby zachovala rozvahu a klid, poněvadž tím nejlépe uctí památku obou nešťastně zahynulých letců“. Podobné prohlášení k obyvatelstvu se prostřednictvím poslance Jungy pokusili zajistit i od polských korporací. Výzvy měly být publikovány v místním tisku. Jeden z posledních pokynů ministra vnitra a zemského prezidenta nařizoval, aby při intervenci v době zakázané slavnosti „bylo postupováno tak obezřetně, aby se nemuselo použití střelné zbraně“.⁷¹

Jinou výzvu, spíše důrazné varování, rozeslal 20. září ostravský policejní ředitel celkem 166 polským spolkům a organizacím na Těšínsku. Upozorňoval v ní, že slavnost v Těrlicku byla zakázána a žádal, aby členové spolku byli uvědoměni o tom, „že eventuelní účast jak spolku tak i jeho členstva na zakázané slavnosti měla by za následek přísný trestní zákrok proti všem, kdož by přes toto upozornění uvedeného zákazu nedbali“. Jednalo se „hlavně o spolky polských harcerů, tělocvičné a sportovní spolky nesocialistické, hasičské sbory, Macierzy szkolne atd.“ Další vyhlášku vydal okresní hejtman v Českém Těšíně a přísně v ní zakazoval shromažďování a srocování lidu v obcích Horní a Dolní Těrlicko až do odvolání.⁷²

⁷¹ Tamtéž, s. 20, 29-31.

⁷² Tamtéž, s. 93, 98; *Zákaz srocování lidu v Těrlicku*. POD, 20. 9. 1935.

Ostravský konzul Klotz sdělil hejtmanovi v Českém Těšíně, že hodlá v doprovodu úředníků konzulátu položit věnec u mauzolea letců-hrdinů, kteří „zahynuli na prastaré piastovské půdě u Těrlicka“. Úřady ponechaly tuto provokaci zatím bez povšimnutí, ale incident ze 20. září musely vyšetřit. Při silniční kontrole vozidel v Českém Těšíně bylo na křižovatce zastaveno osobní auto značky M-76.238. Řidič byl požádán o doklady, ale jeden z cestujících se ohlásil jako polský konzul a přikázal řidiči pokračovat v jízdě. Když byl vůz vzápětí znovu zastaven, poradil konzul četníkovi, aby šel raději „zastavovat auto ministra Beneše do Prahy“, a bez ověření dokladů rychle odjeli směrem k Třinci. Na zpáteční cestě je na stejném místě opět stavěla četnická hlídka, a když nechtěli zastavit, strhl jeden četník pušku z ramene a druhý vytáhl z pouzdra pistoli. Až na opakovanou výzvu předložil konzul svůj pas a posléze ukázal své dokumenty i řidič. Konzul křičel, že si bude stěžovat, že na něj četníci šli „s karabinou a revolverem“. Podle hlídky všichni cestující mimo řidiče působili dojmem, že jsou podnapilí. Po perlustraci odjel vůz k Ostravě, ale vzápětí se vrátil a pokračoval na polskou stranu Těšína.⁷³

V noci před zakázanou slavností byly provedeny útoky na české školy v Hnojníku a ve Stříteži a v obcích na Těšínsku byly rozhazovány a vylepovány protičeské plakáty. První jménem Komitetu Uczczenia Pamięci Żwirki i Wigury vyzýval k účasti na protestní manifestaci v Cieszyně, druhý už neskrýval hrozby: „Dovedeme rozbítet nejen tabulky, ale i hlavy těm všem českým lotrům, kteří nás utiskují a pronásledují. Jako synové velkého polského národa nedáme se již více odstrkovati a terorizovati. Na teror odpovídáme terorem. Dny českého panování jsou již sečteny, nás nepoděsí smečka českých četníků a špiclů.“⁷⁴

V neděli 22. září před desátou hodinou dopoledne odjeli úředníci konzulátu ve čtyřech autech z Ostravy do Horního Těrlicka ke kostelu, kam v doprovodu policejního agenta přijela od Cieszyna vdova po F. Żwirkovi a od Prostřední Suché poslanec Wolf. Polský tisk uváděl, že sestru inž. Wigury nepustily československé úřady přes hranici, podle českého tisku přijely do Těrlicka obě ženy. Po mši, kterou sloužil před asi 200 osobami kaplan Słowik, odjeli všichni na Kostelec k místu tragédie. S výjimkou dr. Wolfa, který zůstal u vozu, odešli pak na prostranství před mauzoleem. Konzulův doprovod tvořilo 29 osob, z toho 24 úředníků konzulátu a jejich žen, konzulův šofér a sluha, Żwirkova žena. V té době už na Żwirkovisku ležel věnec, který tam před desátou hodinou složili zástupci

⁷³ MZA, ZÚ, 1938, k. 290, i. č. 17191, s. 27-28, 82.

⁷⁴ Tamtéž, s. 32, 40, 99; ZAO, PŘMO, 1935, k. 373, sign. 1/496, 1/546; *Poláci dávají vydělat sklenářům*. POD, 24. 9. 1935.

brněnského aeroklubu. Konzul Klotz také položil u mauzolea věnec a svůj krátký proslov o hrdinech, kteří zahynuli „na polskiej ziemi, lecz w zaboru obcym“ zakončil slovy: „Nadejdzie niebawem dzień odpłaty. Żwirko i Wigura dojdą odpłaty na polskiej ziemi i przywiodą polski lud do lepszych czasów.“ Po prohlídce mauzolea vyzval konzul přítomné, kteří mají cestovní pas, aby s ním jeli do slavnost do Cieszyna. Během policejního uzávěru Žwirkoviska nedošlo k větším incidentům, pouze bylo vráceno asi 500 cyklistů, kteří „při zjišťování, kam jdou, dávali nejapné odpovědi, jako například, že jedou trhat ovoce apod.“ Vráceno bylo též asi 200 pěších osob, které se chtěly dostat k mauzoleu. Zatčeny byly tři osoby pro násilí vůči hlídce a pobuřování.⁷⁵

Manifestace v Cieszyně se konala ve znamení protestu proti zákazu oslav v Těrlicku. Podle českého tisku byla účast menší než na manifestaci 28. července, odhadoval ji na 2-3 tisíce osob, zatímco tisk polský hovořil o 15 tisících účastníků. Jeden z řečníků uvedl, že Polsko na postup československých úřadů ve věci zákazu slavnosti v Těrlicku podá stížnost u Společnosti národů v Ženevě. Telegram generálu Rydzi-Śmigłému do Varšavy vyjadřoval přání shromážděných: „Czekamy na Twój rozkaz walki o wyzwolenie naszych braci polskich z za Olzy.“ Český tisk uváděl, že v noci předcházející manifestaci se z polského břehu Olzy ozývala střelba, protože se tam konaly manévry polského pluku. S mnohem menší pozorností se setkala zpráva, že téhož dne, kdy se konaly oslavy v Těrlicku a manifestace v Těšíně, byl v Návsí u Jablunkova odhalen pomník prezidentu T. G. Masarykovi za účasti asi 1500 převážně českých obyvatel. Během následujících týdnů se v Polsku odehrálo na různých místech přes šedesát protičeskoslovenských manifestací, formálně motivovaných většinou zákazem slavností v Těrlicku.⁷⁶

Večer 22. září došlo na Hlavním mostě v Českém Těšíně k incidentu, jehož hrdinou byl opět konzul Klotz. Snažil se převézt do Československa bývalého konzula a nyní katovického vicevojvodu Malhomme'a, jemuž byl československými úřady na dobu od 20. do 24. září pozastaven diplomatický pas. Komisař Luzar Malhommovi oznámil, že není v ČSR vítanou osobou a slušně ho požádal, aby se vrátil. Oba cestující vystoupili z vozu a šli do celnice. Cestou konzul Klotz vykřikl: „Když na mne ještě jednou sáhnete, tak Vás uhodím holí!“ Tvrdil pak, že v předsíni celnice jej někdo z úředníků napadl rukou,

⁷⁵ MZA, ZÚ, 1938, k. 290, i. č. 17191, s. 35-36, 94-96; *Na Těšínsku byl zachován klid*. POD, 23. 9. 1935; *Listina zatčených svědčí o klidu na Těšínsku*. POD, 24. 9. 1935; *Zaolzie jest nasze, c.d., s. 83.*

⁷⁶ Tamtéž, s. 82-83; *Na Těšínsku byl zachován klid*. POD, 23. 9. 1935; *Slavnost odhalení pomníku prezidentu T. G. Masarykovi v Návsí u Jablunkova*. POD, 23. 9. 1935; GAWRECKI, D.: *Politické a národnostní poměry...*, c.d., s. 295; MZA, ZÚ, 1938, k. 290, i. č. 17191, s. 87-92.

ale dotyčnou osobu nedokázal označit. Všichni úředníci protokolárně prohlásili, že konzulova stížnost je neoprávněná. Konzul Klotz později zaslal okresnímu hejtmanovi v Českém Těšíně dopis, v němž tvrdil, že policejní úředník jej na mostě chytil za rameno. Československá vláda nařídila přísné vyšetření všech incidentů týkajících se Klotzovy činnosti a začala uvažovat o jeho odvolání. To bylo kupodivu zčásti v souladu s názorem Varšavy, která to však nemohla dát veřejně najevo. Klotzovi v Polsku vyčítali, že se snaží zorganizovat na Zaolzí druhou tajnou bojovou organizaci bez vědomí Ekspozytury 2 a že kvůli jeho nediskrétnosti hrozí dekonspirace podílu státu a vojska na bojových akcích. Ještě v září byl povolán do Varšavy, kde mu vytkli lehkomyšlnost a nelояálnost. V říjnu 1935 odebral prezident ČSR Klotzovi exequaturn, oprávnění k výkonu funkce konzula.⁷⁷

Noc na 23. září byla klidná, takže časně ráno byly všechny policejní pohotovosti i jízda staženy z Těšínska do Ostravy. Zesílené četnické asistence měly být odvolávány postupně v nejbližších dnech. Klid na Těšínsku však ještě nenastal, začaly dokonce přibývat i sabotážní a diverzní akce, k nimž docházelo i počátkem roku 1936. Ve Stonavě byl 27. září 1935 nalezen leták, který komentoval události v Těrlicku slovy: „Na hrobech Źwirka a Wigury rozbili sobě žandáři čeští tábor. /.../ Necht' Češi vědí, že i my dovedeme bojovat za naši volnost, třeba i s největšími oběti. Ustaneme až tenkrát, až hranice bude Ostravice. Necht' žije polské Těšínské Slezsko!“ I přímo v Těrlicku se v říjnu 1935 objevily výhružné letáky.⁷⁸

Jakousi tečkou za zakázanou slavností by mohl být dotaz Okresního úřadu v Českém Těšíně z 11. října 1935, adresovaný Zemskému úřadu do Brna: Kdo zaplatí Ředitelství pošt a telegrafů v Opavě výlohy vzniklé prodloužením úředních hodin telegrafu a telefonu na všech poštách na Těšínsku „při zákazu oslav neštěstí polských letců“ v Těrlicku? Ministerstvo vnitra nakonec svolilo zaplatit 1.506 Kč. Okresní úřad se zeptal znovu: Kdo zaplatí zas tisk letáků o zákazu srocování v Těrlicku, vydaných z příkazu Zemského úřadu? Tentokrát Zemský úřad v Brně vrátil dopis zpátky s poznámkou, že nemá z čeho pohledávku uhradit.⁷⁹

⁷⁷ Tamtéž, s. 36-38; BADZIAK, K.- MATWIEJEW, G.-SAMUŠ, P.: „Powstanie“ na Zaolziu w 1938 r., s. 47-48; GAWRECKI, D.: *Politické a národnostní poměry...*, c.d., s. 303; *Polskému konzulu Klotzovi bude odňata exequaturn*. POD, 26. 9. 1935.

⁷⁸ MZA, ZÚ, 1938, k. 290, i. č. 17191, s. 38-42, 44; GAWRECKI, D.: *Politické a národnostní poměry...*, c.d., s. 320-324

⁷⁹ MZA, ZÚ, 1938, k. 290, i. č. 17191.

Další proměny symbolu Żwirkoviska

Vzpomínková slavnost u příležitosti 4. výročí tragédie v Těrlicku se konala 4. září 1936. Podle policejního hlášení „minula, jak bylo očekáváno, naprosto klidně a zákon nebyl v žádném směru porušen. Šlo o pouhou pietní oslavu bez jakéhokoliv politického nádechu.“ Mši sloužil a také kázal farář Galocz z Fryštátu. Poté se před kaplí na místě katastrofy shromáždilo asi 250 osob. Poslanec Dr. L. Wolf spolu s ředitelem gymnázia P. Felixem a členem zemského zastupitelstva K. Jungou položili do kaple věnec s červenobílou stuhou. Předtím poslanec Wolf promluvil o tragickém výročí a zdůraznil, že polský lid v Československu chce také pracovat ku cti a slávě polského národa. Přítomen byl též legační rada polského konzulátu v Ostravě Zygmunt Hladki, který nepronесl žádný projev a nepoložil ani věnec, ale dle Dzienniku Polskiego věnoval obnos 500 Kč ve prospěch výboru pro výstavbu kaple. Do Těrlicka přijela i Wigurova sestra Jadwiga. Zástupci aeroklubu z Ostravy a Brna položili k mohyle věnec už před bohoslužbami. Byl zde též věnec od polských harcerů z Horního Těrlicka. Policejní zpráva uzavírá: „Lze říci, že účast jak na bohoslužbách tak i na oslavě byla velmi nepatrná. Šlo většinou o osoby z nejbližšího okolí a reprezentanty polského veřejného života.“⁸⁰

Téhož roku se v Polsku odehrála událost, jež význam Żwirkoviska posunula do nové polohy. Z iniciativy časopisu *Ilustrowany Kuryer Codzienny* byl v Sanoku ulit Dzwon Żwirki i Wigury. Vážil 1300 kg, měřil v průměru 160 cm a byl vyzdoben podobiznami obou letců a nápisy k jejich památce. Měl být původně umístěn v Těrlicku, ale československé úřady nedaly souhlas ke stavbě zvonice ani k převezení zvonu z Polska. Těrlický farář Mojžíšek prý před polskou delegací, která o zvonu přijela jednat, utekl. Proto byl zvon ponechán v Cieszyně a v srpnu 1936 se na magistrátě rozhodovalo, kam bude umístěn. Do žádné z kostelních věží se nevešel, takže se měla postavit zvláštní zvonice. Zástupce Poláků z Československa prý navrhoval, aby byla postavena na zámeckém kopci, odkud by hlas zvonu byl slyšet až daleko za Olzou v Československu. Zvon byl 2. listopadu 1936 předán městu Cieszynu. Slavnosti se účastnilo asi 1200 osob a zvon byl vystaven před radnicí na ověnčeném voze. V delegaci Poláků ze Zaolzí byli Dr. L. Wolf, K. Junga, P. Felix, J. Waleczko a několik polských učitelů. Starosta Cieszyna Dr. Michejda nazval zvon zvonem utrpení a prohlásil, že až se jednou ocitne na svém místě

⁸⁰ Tamtéž, s. 150.

v Těrlicku a zazvoní, bude to znamením, že Poláci za Olzou nejsou již utiskováni. Dr. Wolf ve svém proslovu uvedl, že Żwirkovisko se stalo „symbolem spojitosti lidu zaolzanského s celým národem a je proto považováno za svatyni“. Po slavnosti byl zvon uložen v městském muzeu vedle troskek letadla Żwirka a Wigury. Měl být v roce 1937 umístěn na zvonici, ale nedošlo k tomu a za války ho němečtí okupanti zabavili a patrně roztavili pro potřeby válečné výroby. V dobovém tisku se uvádělo a dodnes se tvrdí, že zvon byl zhotoven z materiálu získaného dary a sbírkami čtenářů IKC. To je samozřejmě pravda, avšak ne celá. Podstatnou část materiálu darovala polská vláda v podobě vyřazovaných děl. Slavnosti v Cieszyně se účastnil generál Narbut-Luczyński z Krakova a Dr. Wolf mu poděkoval za děla, která ministerstvo vojenství věnovalo na ulití zvonu. Zvon vyrobený z děl byl jistě velmi bojovným symbolem, jak už to patřilo k citění doby.⁸¹

Také vzpomínková slavnost k 5. výročí tragédie proběhla poklidně. Konala se 12. září 1937, jako obvykle v péči Komitétu v čele s Dr. Wolfem. Mši v kostele na Kostelci sloužil kaplan Albin Słowik z Horního Těrlicka. Pak se asi 250 přítomných osob odebralo ke kapli na místě tragédie, kde byly pokládány věnce. Kromě tradičních věnců aeroklubu z Brna a Moravské Ostravy a věnců Poláků z Československa tam tentokrát přibyl i věnec Ligy obrany proti leteckým útokům z Polska. K tradičním hostům patřil L. Wolf, který pronesl vzpomínkový projev, dále K. Junga, P. Feliks, starosta Jablunkova Paszek, lékař Dr. J. Buzek z Doubravy, redaktor J. Waleczko aj. Polsko zastupoval legační rada Z. Hladki, konzul v Moravské Ostravě, okresní hejtman z Cieszyna Jan Plackowski a Wigurova sestra, provdaná Budkowska. Policejní zpráva konstatuje: „Zájem o vzpomínkové oslavy u Horního Těrlicka stále upadá a širší polská veřejnost nejeví o ně naprosto žádný zájem. Oslava tato stává se pouze oslavou předních představitelů polských nacionálních kruhů z Československa. Lze očekávat, že bude-li věc ponechána v klidu, tedy během doby stanou se oslavy v Horním Těrlicku zcela bezvýznamnými.“⁸²

V této předpovědi se však československé úřady mýlily a vydávaly spíše své přání za skutečnost. Ukázalo se to hned následujícího roku, kdy se opět začalo rozhodovat o budoucnosti Těšínska. Symbol Żwirka a Wigury dokonce posloužil při náboru členů Bojové organizace, kteří v Polsku procházeli výcvikem, zaměřeným na zacházení se zbraní a práci s výbušninami. Podle výpovědi jednoho ze zatčených příslušníků

⁸¹ Tamtéž, s. 5-7, 147; *Dzwon Żwirki i Wigury w Cieszynie*. IKC, 26. 8. 1936; KOPOCZEK, T.: *Dzwon, któremu nie było dane zabrzmieć*. Głos Ludu, 4. 9. 1997. Autor chybně datuje předání zvonu městu Cieszyn do roku 1937.

⁸²MZA, ZÚ, 1938, k. 290, i. č. 17191, s. 12.

diverzního oddílu probíhal nábor tak, že po prvním kontaktu s organizátorem na Zaolzí odjel uchazeč o členství do kavárny hotelu Polonia v Českém Těšíně. Tam se usadil a s výtiskem Dzienniku Polskiego v ruce čekal, až ho osloví zástupce organizace z Polska a zeptá se na heslo. Znělo „Żwirko“, a odpověď na ně byla „Wigura“. Pak začalo jednání o podmínkách vstupu do služeb polského státu.⁸³

Navenek se však ani rušné září roku 1938 na zvýraznění symbolu Żwirkowiska nijak moc neprojevalo. Slavnost se konala 11. září a podle policejní zprávy se jí zúčastnilo asi 300 osob. Byl mezi nimi vicekonzul polského konzulátu s chotí Jan Bociański, zástupci pěšího pluku 8 z Místku podplukovník Štěpina a major Brych, člen zemského zastupitelstva Karol Junga, ředitel polského gymnázia v Orlové Piotr Feliks, tradiční zástupci aeroklubu z Brna a Ostravy, zástupci polských spolků a korporací a 46 krojovaných harcerů. Po bohoslužbě na Kostelci, sloužené kaplanem Albinem Kudzielkou, se přítomní odebrali k památníku, kde složili věnce. Dr. Wolf ve svém projevu uvedl: „Božská prozřetelnost tomu chtěla, aby oba letci zahynuli právě na Slezsku, v kraji, obývaném polským lidem, jako kdyby prozřetelnost chtěla, aby zdejší polský lid byl probuzen ze své netečnosti a aby mu byl připomenut velký polský národ.“⁸⁴

Symbol předválečného Żwirkowiska byl dotvořen a nic na něm nezměnily ani kruté roky německé okupace Těšínska. I v době, kdy mauzoleum a celý areál Żwirkowiska okupanti zdevastovali a zcela zničili, kdy pokáceli i památné borovice, neviditelný symbol Żwirkowiska žil a dával o sobě vědět. Např. v situační zprávě okresního vedoucího NSDAP v Těšíně ze 4. září 1941 se uvádí, že v Třanovicích na Zaolzí byl v srpnu 1941 nalezen polský leták, vyzývající k akcím protiněmeckého odporu. Takovou akci mělo být též „udekorowanie biało-czerwonymi kwiatami wszystkich grobów poległych polskich żołnierzy“. Hlášení k tomu dodává: „Skutečně podle příkazu této výzvy byly dva hroby dvou smrtelným úrazem postižených polských letců ozdobeny růžemi barev dřívějšího polského státu.“⁸⁵

Symbol Żwirkowiska dokázal přežít válku a jako pták Fénix se znovu zrodil z trosek a popela. Stále významně povzbuzuje vědomí národní pospolitosti Poláků na Zaolzí a pomáhá jim přetrvat. Jeho poválečné proměny však nabyly mnoha nových forem, v nichž opět našla své místo i symbolika česko-polské vzájemnosti.

⁸³ Vojenský ústřední archiv Praha, fond Hlavní štáb, 2. oddělení, k. 283, i. č. 160, výpověď R. Sobosze.

⁸⁴ MZA, ZÚ, 1938, k. 290, i. č. 17191, s. 14.

⁸⁵ POPIOŁEK, K.: *Śląsk w oczach okupanta*. 2. wyd. Katowice 1960, s. 175, 245; MYŠKA, M.: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 81, 90.